

JAAN LEETSAR

ÜHISTEGEVUSE ALUSED JA PÕHIMÕTTED XXI SAJANDIKS

(Õppematerjal ühistegevusnõunikele ja koolidele)

III vihik

EESTIMAA TALUPIDAJATE KESKLIIT
EESTI ÜHISTEGELINE LIIT

Tallinn 2001

SISUKORD

SAATEKS

1. MIS ON ÜHISTU?
2. ÜHISTEGEVUSE OLEMUS
3. ÜHISTEGEVUSE IDEE JA PÕHIMÕISTED
 - 3.1. Põhimõisted ja definitsioonid
 - 3.2. Ühistegevuse idee ja väärtused
 - 3.3. Ühistegevuse eesmärgid
4. ÜHISTEGEVUSE RAHVUSVAHELISELT TUNNUS-
TATUD PÕHIMÕTTED (PRINTSIIBID)
 - 4.1. Ühistegevuse põhimõtte (printsii) definitsioon
 - 4.2. Põhimõtete kujunemise ajaloost
 - 4.3. Põhimõtete kujunemine ja nende grupid
 - 4.3.1. Rochdale'i põhimõtted
 - 4.3.2. Traditsioonilised põhimõtted
 - 4.3.3. Proportsionaalsed põhimõtted
 - 4.3.4. Tänapäevased põhimõtted
 - 4.3.5. Euroopa põhjamaade põhimõtted
 - 4.4. ICA põhimõtted (printsii) XXI sajandiks
 - I. VABATAHTLIK JA AVATUD LIIKMESKOND
 - II. DEMOKRAATLIK JUHTIMINE JA KONTROLL
 - III. LIIKMETE MAJANDUSLIK OSALUS
 - IV. ISESEISVUS JA SÕLTUMATUS
 - V. HARIDUS, KOOLITUS, TEAVE
 - VI. KOOSTÖÖ TEISTE ÜHISTULISTE ORGANI-
SATSIOONIDEGA
 - VII. HOOLITSUS KODUKOHA ARENGU EEST

KOKKUVÕTTEKS

SAATEKS

Käesoleva vihiku eesmärk on anda ühistegevuskonsulentidele, koolidele ja kodanike organisatsioonide (seltsid, seltsingud, ühistud, liidud, keskliidud) juhtidele õppe-metoodiline ja informatiivne materjal ühistegevuse alustest ja rahvusvaheliselt tunnustatud ühistegevuse põhimõtetest. Õppematerjali koostamisel eeldati, et kasutajateks on eeskätt kohalike seltside (külaseltsid, taluliidud, kohalikud ühistud jt.) juhid ning ühistegevuskonsulendid, kes viivad külades läbi mitmesuguseid praktilisi nõupidamisi, koosolekuid ja mõttetalguid, kus arutatakse ühistute asutamise ja koostööga seonduvaid küsimusi. Vihik on üles ehitatud abimaterjalina õpiringide läbiviimisel, ühistegevusalaste loengute esitamisel ning püüab abiks olla ka ühistegevust iseseisvalt õppida soovijatele.

Õppematerjali tekstist leiab lugeja rea metoodilisi juhiseid ja märkusi, mis võimaldavad õppijatel raamatu sisust paremini aru saada. Lisana on vormistatud pakett värvilisi lüümikuid. Lüümikud on nummerdatud ja nende kasutamiseks on tekstis eraldi viited. (Lisa ei kuulu trükitud vihiku juurde.)

Õppematerjali autor on arvamusel, et vihikut on sobilik kasutada lisaks eeltoodule veel abimaterjalina koolides ühistegevuse aluste õpetamisel ning mistahes ühistuliste organisatsioonide (külaseltsid, erialaliidud, kultuuri- ja spordiseltsid, liidud, keskliidud ja keskühistud jne.) asutamisel ja juhtimisel ning muude kodanike ühenduste asutamisel ja koosolekute korraldamisel.

Vihikus on autor kasutanud varasematel aastatel (1996 – 1999) Eestis väljaantud ühistegevusalast kirjandust, aga samuti aastate jooksul kogutud andmeid ning isiklike kogemusi ühistute ja liitude juhtimisel.

Enne kui hakata ühistuid asutama, tuleb omale selgeks teha erinevate ettevõtlusvormide põhilised erinevused. Vastuseid tuleks otsida järgmistele küsimustele – mis on ühistu, millised on ühistute ja aktsiaseltside (osaühingute) erinevused, mida võimaldab ühistuline ettevõtlusvorm ja mida kapitaliühingud ning millistest põhimõtetest tuleks juhinduda, et kavandatud eesmärgid realiseeruks.

Kõige lühemalt võib ühistut defineerida järgmiselt:

Ühistu on selle teenuste kasutajate omanduses olev ja nende poolt kontrollitav ettevõtte, mis jaotab tulusid vastavalt teenuste kasutamise mahule.

Loomulikult ei ava eeltoodud definitsioon veel ühistu sisulist olemust. Erinevate ühistute puhul on ka põhimõttelisi erinevusi ning väga palju nüansse, mis teevad ühistutest arusaamise küllaltki keeruliseks ja raskesti mõistetavaks. Et kõikidest erisustest aru saada ning neid erisusi ka sisuliselt tunnetada, on vaja ühistegevust õppida.

Ühistu erineb teistest ettevõtetest kolme põhirintsüübi poolest (lühemik 1.):

1. **Kasutaja-omaniku samasuse printsiip.** Isikud, kelle oma on ühistu ja kes seda ka finantseerivad, kasutavad ka ise ühistu teenuseid, on samal ajal ka ühistu kliendid.
2. **Kasutaja kontrolli printsiip.** Ühistu tegevust kontrollivad need, kes ühistu teenuseid kasutavad.
3. **Kasutaja tulude printsiip.** Ühistu poolt teenitud tulud jaotatakse selle teenuste kasutajate vahel kasutuse mahu ja ulatuse alusel. Kasutaja tulude printsiipi nimetatakse ka äritegevuseks omahinna tasemel.

2 Ühistegevuse olemus

Inimeste poolt korraldatud ühistegevuse ja majandusliku koostöö mitmesuguseid vorme leiame juba väga kaugest minevikust. Ilmselt juba ürgajal mõisteti, et mitmesuguste tööde ja tegevuste puhul on kasulik inimeste jõud ja oskused ühendada. Eriti tulemuslikuks osutus ühistegevus kogukondade kaitsmisel ja elatisvahendite hankimisel. Looduslike olenditena oskasid inimesed õppida ka loodusest. Loomade ja lindude igapäevase elu ja tegevuse jälgimisel tõdeti, et paljusid tegevusi tehti üheskoos, eriti populatsiooni kaitse ja toidu hankimine. Ajapikku hakkas inimene teadlikult korraldama ka inimestevahelist koostööd. Praktilise tegevuse käigus kujunesid välja kindlad ühise tegutsemise reeglid.

Perekonda (laiemas mõttes *talu*) tuleb käsitleda ühe esimese teadlikult korraldatud inimkooslusena, mis loodi kahe sugupoole liiduna parema äraelamise eesmärgil (lühimik 2 ja 2a). Sihiks järglaste saamine ja kasvatamine ning üheskoos perekonnale turvalisuse, toidu ja muude elatisvahendite saamine. Kõik perekonna *liikmed* – mees, naine, lapsed, vanavanemad ja nendega koos elavad inimesed tegutsevad perekonnas nii isiklikes kui ka ühishuvides. Ühishuvide kaudu rahuldatakse ka üksikindiviidide erahuvid (näiteks kaitse metsloomade, kahjulike loodusjõudude ja teiste suguharude võimalike rünnete vastu). Perekonnast kandus ühistegevuse idee edasi kogukonda, hõimkonda ja hiljem juba ühiskonda-desse (näiteks demokraatlik riik, kus ühiskonna täisväärtuslikeks liikmeteks-omanikeks on kodanikud).

Metoodiline märkus: Ühistute puhul kasutatakse ettevõtte omaniku ehk klient-omaniku koondnimetusena terminit **liige**. Tõenäoliselt on ühistegevuses kasutatav sõna "liige" tulnud kasutusele perekonnast.

Ühistegevuse algläpped pärinevad perekonnast (talust) ja perede koostöö praktikast. Seega on inimeste ühistegevuse algvormiks Eesti alal olnud talu ja talus elav perekond. Muistses perekonnast kasvas välja eesti talu, mille ise-loomulikuks omaduseks oli, et ta suutis looduslikes tingimustes tagada oma liikmetele kõigi hädavajalike vajaduste rahuldamise. Talus sünniti, õpiti (kõige laiemas mõttes), mängiti, lahutati meelt, armastati, soetati järglasi, tehti kõvasti tööd, saadi psühholoogilist meelekosutust, raviti haigusi, peeti vanaduspõlve aga ka surdi. Talu andis oma liikmetele vajaliku toidu, turvalisuse, psüühilise tasakaalu, eetilised ja esteetilised põhimõtted ning ka vajalikud eeldused koostööks teiste inimestega. Taludes oli kogu tegevus perekonnaliikmete vahel ära jaotatud. Vastavalt võimetele ja oskustele olid rakkes kõik talupere liikmed. Seejuures tehti paljud suuremamahulised ja raskemad tööd talupere ühise tööna. Eriti keerukate ja raskete tegevuste puhul, kui ühe talupere jõust ja oskustest jäi väheseks, kasutati taludevahelist töökorraldust (suurulukite jaht, alemaaviljelus, hoonete ehitamine jms.), millest kasvaski välja teadlikult korraldatud ühistegevus. Teadlikult korraldatud ja organiseeritud taludevahelist ühistööd võib käsitleda ka kui elementaarühistut.

Eesti alal olid esimesteks taludevahelisteks ühistegevus-alasteks toiminguteks, kus kasutati **proportsionaalset tulude jaotamise printsiipi** alemaaviljelus ja jahindus (vt. *lühmik 3 - H.Hiibuse joonistus aletegijatest*). Alemaaviljeluse puhul jagati ühisel jõul kasvatatud ja koristatud saak perekondade vahel proportsionaalselt sellele, kui palju üks või teine pere oma tööjõudu alemaa harimisele andis.

Näide: Alepõldu haris kolm perekonda. Esimene pere pani välja kaks inimest, teine ühe ja kolmas kolm inimest. Kokku töötas alepõllul seega kuus inimest. Kogutud saaki ei jaotatud perede vahel võrdseks, vaid vastavalt sellele, kui palju talud tööjõudu ale tegemiseks andsid. Seega jaotati kogu saak töös osalenute arvu järgi kuueks võrdseks osaks. Esimene pere sai kaks osa, teine ühe ja kolmas kolm osa. (vt. lüümik 4).

Ka jahti peeti ühistuliste põhimõtete alusel (vt lüümik 5 - H.Hiibuse joonistus muistsest jahipidamisest). Ühiste jõududega kütitud jahisaagi jagamine toimus analoogiliselt alemaadelt kogutud vilja jagamisega – suurema osa saagist said need pered, kes panid välja suurema arvu jahimehi. Samal ajal ei toimunud saagi jagamine alati ainult inimeste arvu silmas pidades. Jahil arvestati peale inimeste osalemise veel nende isiklikku edukust ja panust. Uluki etteajamine oli nõrgemate ja vähemvilunud küttide osaks ning nemad said ka väiksema osa. Jahilooma tabamine usaldati tugevamatele ning osavamatele küttidele ning nende osaks langesid reeglina ka paremad palad. Eripremiad olid ette nähtud saaklooma surmajale.

Eelkirjeldatud primitiivsest saagi jagamise meetodikast sai aluse ka ühistegevuses laialt tuntud **kasumi proportsionaalse jaotamise printsiip, mille kohaselt kasum jaotatakse ühistu liikmete vahel vastavalt liikmete praktilisele osalusele ühistegevuses**. Ükski ühistöös osalenu ei teeni kasumit teise arvel ja ka vastupidi – mitte keegi ei jää ilma tema poolt väljateenitud tulust. Ühistegevuses ei peeta võimalikuks olukorda, kus keegi saab isiklikku kasu teise liikme arvel. Seepärast on kasumi proportsionaalse jaotamise printsiipi nimetatud ka **õiglaseks ja ausaks tulude jaotamiseks**. Kui kapitaliühingutes (aktsiaseltsid) jaotatakse kasum omanike vahel vastavalt sellele, kui palju keegi on ettevõttesse kapitali

paigutanud ehk palju tal on aktsiaid (töötamine kasumi heaks pole aktsiaseltsides vajalik), siis ühistute puhul on esikohal liikme isikliku osaluse määr kasumi teenimisel või teenuste osutamisel. Liikmete osakapital ehk rahaline panus ühistusse on tulude jaotamisel teisejärgulise tähtsusega.

Metoodiline märkus: Siinkohal tuleks juhtida õppijate tähelepanu sellele, et mõnevõrra hiljem käsitletakse ühistute ja aktsiaseltside erinevusi põhjalikumalt.

Ühistegevuse idee ja põhimõisted 3

3.1. Põhimõisted ja definitsioonid

ÜHISTEGEVUSEKS nimetatakse sellist inimeste omavahe-
list koostööd, mis on suunatud ühise tegevuse kaudu kõigi
ühistões osalenute vajaduste rahuldamisele.

ÜHISTULISED ÜHENDUSED (tulundusühistud, mittetulun-
dusühingud, poliitilised erakonnad jms.) on vabatahtlikkuse
alusel ühinenud inimeste iseseisvad riigist sõltumatud isikute
ühendused (juriidilised isikud), mis on loodud selleks, et rahul-
dada ühistu liikmete majanduslikke, sotsiaalseid, kultuurilisi ja
poliitilisi vajadusi ning soove nende ühises omandis ja
kasutuses oleva ja liikmete poolt demokraatlikel alustel juhitava
ettevõtte või organisatsiooni kaudu (vt. lüümik 6).

ÜHISTU (vahel nimetatakse ka kooperatiivideks) on vähe-
malt kolme (viie) isiku poolt vabatahtlikult loodud ja nende poolt
juhitav ning kontrollitav eraõiguslik juriidiline organisatsioon.
Ühistu omanikeks ja kontrollijateks on inimesed, kes ise
kasutavad selle teenuseid. Nad finantseerivad äritegevust või
teenindust vastastikuse kasu saamise eesmärgil. Koostööd
tehes saavutavad nad eesmäärke, mis üksi tegutsedes jäävad
kättesaamatuks. Ühistegevuse kõige üldisemaks eesmärgiks
on kindlustada liikmetele suurem kasu – suurendada nende
individuaalset sissetulekut, tõsta liikmete elatustaset ja seda
kõike eluks tähtsate teenustega varustamise kaudu.

Rahvusvahelise Ühistegevusliidu poolt 21. sajandiks formu-
leeritud **definitsioon**:

Ühistu on autonoomne liikmete ühendus, kes vabatahtlikult on tulnud kokku ühiste majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks läbi ühiselt omatud ja demokraatlikult juhitud ettevõtte.

Eeltoodu on ühistu kirjeldamiseks vajaminev miinimum, seda ei tohi võtta kui täiuslikku ühistu kirjeldust. Autorite arvates on definitsioon meelega laiaulatuslik, pidades silmas, et eritüübiliste ühistute liikmed on ühistu tegevusse haaratud erinevalt ja neil peab olema piisavalt vaba ruumi oma äritegevuse korraldamiseks. Samuti loodavad autorid, et ühistu definitsioon on piisav uute seaduste visandamisel, liikmete väljaõppel ning raamatute koostamisel.

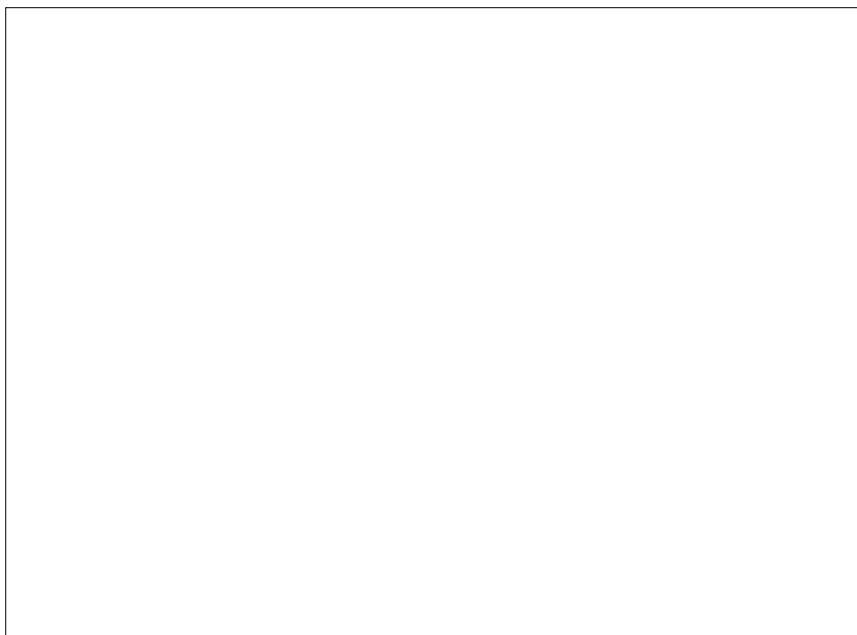
Definitsioon rõhutab ühistu järgmisi omadusi:

- Ühistu on *autonoomne*: see tähendab, et ta on nii eraldi-seisev valitsusest ja erafirmadest kui võimalik.
- Ühistu on *liikmete ühendus*. See tähendab, et ühistud võivad defineerida *liikmeid* igal legaalsel viisil. Paljud ühistud üle maailma võtavad vastu liikmeteks vaid üksik-isikuid. Paljud teised võtavad aga liikmeteks *legaalseid isikuid*, mis tähendab ka teisi ettevõtteid, laiendades ka neile samu õigusi kui teistele liikmetele. Mõningate ühistute omanikeks on teised ühistud; kõikidel juhtudel otsustatakse liikmete õigused juba liikmeks astumisel.
- Liikmeksolemine on vabatahtlik. Liikmestaatus ühistus ei saa olla kohustuslik. Liikmed on vabad ühistusse astuma ja sealt lahkuma.
- Ühistu liikmed tulevad kokku, et rahuldada oma ühiseid majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi vajadusi. See osa definitsioonist rõhutab, et ühistud on organiseeritud liikmete endi poolt nii individuaalsete kui ka ühiste vajaduste rahuldamise eesmärgil. Tavaliselt ühistud funktsioneerivad turukeskkonnas, seega tuleb neid juhtida efektiivselt ja ettevaatlikult. Paljud neist eksisteerivad just majanduslike

eesmärkide saavutamiseks, kuid samas on neil ka sotsiaalsed ja kultuurilised eesmärgid. *Sotsiaalse* all mõistetakse sotsiaalsete eesmärkideni jõudmist nagu laste või liikmete tervise eest hoolitsemine. Selline tegevus tuleb majanduslikult koordineerida nii, et tegevus tooks kasu ennekõike liikmetele. Ühistud täidavad ka kultuurilisi ees-märke, kui liikmed seda soovivad: näiteks rahvuskultuuri propageerimine, rahu propageerimine, spordi ja kultuuri-ürituste sponsoreerimine ning kogukonnas suhete paran-damine. Tulevikus võivad ühistud oma liikmeid aidata ees-kätt kultuurilise ja intellektuaalse elukeskkonna loomises. Liikmete vajadused võivad olla iseenesest väikesed ja limiteeritud, nad võivad olla erinevad – sotsiaalsed, kultuurilised või ka puhtalt majanduslikud, kuid just vajadused ise on ühistute eksisteerimise aluseks.

- Ühistu on ühiselt omandatud ja demokraatlikult juhitud ettevõtte. See rõhutab, et ühistus on kontroll tegevuse üle jagatud demokraatlikult. See on justkui kahekordne kontroll ühistu omamise ja demokraatliku juhtimise näol, mis eristab ühistuid teistest ettevõtetest, nagu seda on kapitaliühingud ja riigiettevõtted. Iga ühistu on samas ka ettevõtte, sest tegu on organiseeritud üksusega, mis eksisteerib turumajanduses ja peab seetõttu pingutama, et oma liikmeid tõhusalt ja efektiivselt teenindada.

MITTETLUNDUSÜHING on isikute vabatahtlik ühendus, mille eesmärgiks või põhitegevuseks ei või olla majandustegevuse kaudu tulu saamine. Mittetulundusühingu tulu võib kasutada üksnes põhikirjaliste eesmärkide saavutamiseks. Mittetulundusühing ei või jaotada kasumit oma liikmete vahel (vt. RT I 1998, 96, 1515 §1).

Vahemärkus: Tulundusühistute ja mittetulundusühingute eristamine seaduste alusel on kunstlik ja suvaline ning ei ole kooskõlas ühistuteooriaga. Sisuliselt tegutsevad nii tulundusühistud kui ka mittetulundusühingud eeskätt oma liikmete heaolu silmas pidades ning püüavad maksimaalselt rahuldada oma liikmete vajadusi. Kõik ühistulised organisatsioonid on loodud liikmete vajaduste rahuldamise eesmärgil. Tulenevalt omaniku-kasutaja (liige=klieent) samasusest jaotuvad kõik ühise tegevuse tulemusena saadud teenused, k.a. rahalised tulud liikmete vahel vastavalt nende osavõtule ühistegevusest. Sellest tulenevalt on kõik ühistulised ühendused kasumit mitte taotlevad organisatsioonid – nad tegutsevad liikmete mistahes huve silmas pidades nn. non-profit organisatsioonidena. Paljudes riikides ei tehta seaduste tasemel tulunduslike ja mittetulunduslike ühingute vahel vahet. Mitmes riigis, näiteks Taanis puudub ühistute ja mittetulundusühingute tegevust reguleeriv eriseadustik hoopiski.

Mitmed mittetulundusühingud on asutatud riiklike ja kohalike omavalitsuste poolt või initsiatiivil mitmesuguste spetsiifiliste ülesannete täitmiseks (näit. sotsiaalabi vanuritele ja puuetega inimestele; tervishoiuteenistus; mõnede avaliku halduse valdkonda kuuluvate ülesannete täitmine jms.). Kui mittetulundusühingutes tegutsevad inimesed palgaliste töötajatena, on ühingu tegevus väga lähedane **tööühistuga**, mis tegutseb inimeste nn eneserakenduslikes huvides. Inimesed töötavad tööühistus palgatöölisena, kusjuures palga suurus sõltub otseselt nende tööpanusest.

RIIKLIKUD JA MUNITSIPAALLETTEVÕTTED võivad põhimõtteliselt toimida samuti ühistulistel alustel. Mitmes riigis nimetatakse riigi või munitsipaalomandis olevaid kommunaal- ja infrastruktuuriteenuseid (vesivarustus, kanalisatsioon, prügi-majandus, elektrivarustus, gaas, ühiskondlik transport, teedemajandus, post, side, jms.) osutavaid ettevõtteid samuti ühistuteks. Paljud vaidlevad sellele vastu. Väidetakse, et riigi

või munitsipaalomandis olevad ettevõtted (vahel on neid nimetatud ka *rahvaettevõteteks*) ei ole valitsustest ega ka poliitikast sõltumatud ja seepärast ei tohiks neid ühistuteks nimetada. Samal ajal on ilmselt õigus ka neil, kes väidavad, et põhiliselt rahvale teenuseid osutavad omahinna tasemel tegutsevad ning kasumit mittetaotlevad nn. *non-profit* ettevõtted vastavad paljuski ühistegevuse ideele ja on seepärast ühistegelikud. Eriti oluline on, et riiklike ja munitsipaalettevõtete olemasolul on võimalik ohjeldada loomulike monopolide hinnasurvet ja kasumijanu ning osutada suurele hulgale rahvale kommunaal- ja infrastruktuuri teenuseid omahinna tasemel. Nii ongi paljude riikide valitsused ning kohalikud omavalitsused asutanud riigi- või munitsipaalettevõtted (need võivad eksisteerida ka aktsiaseltsi vormis, kus kõik aktsiad kuuluvad riigile või kohalikule omavalitsusele). Sellisel juhul jaotatakse liiga kõrge hinna kehtestamise tõttu tekkinud kasum tagasimaksena teenuseid tarbinud elanike vahel. Näiteks odavdatakse järgnevatel perioodidel kommunaal- ja infrastruktuuriteenuste (vesi, soojus, elekter, gaas, prügivedu, teleteenused, ühiskondlik transport, teedevõrk jms.) hindu või tehakse investeeringuid rahvale teenuseid osutavatesse ettevõtetesse. Mingil juhul aga ei lubata kasumi väljaviimist või selle üleminekut teistele juriidilistele või eraisikutele.

Metoodiline märkus: Siinkohal on otstarbekas esitada mõned praktilised näited:

- 1) munitsipaalettevõtte kui elanikele omahinna tasemel teenuseid osutav ettevõtte,
- 2) riigiettevõtte kui laiale rahvahulgale teenuseid osutav firma – elektrienergia, teedevõrk jms.

Kuigi munitsipaal- ja riigiettevõtted võivad tegutseda aktsiaseltsi vormis, toimivad nad siiski kohaliku omavalitsuse või valitsuse kontrolli all (100% aktsiatest kuulub kohalikule omavalitsusele või riigile) ning tavaliselt on nende kasuminorm piiratud. Põhjendamatult suure kasumi tekkimisel alandatakse teenuste või kaupade hindu.

3.2. Ühistegevuse idee ja väärtused

ÜHISTEGEVUSE idee põhineb ühistu liikmete isemajandamisel, iseseisval vastutusel, demokraatial, võrdsusel, ühises omandis oleval varal ja solidaarsusel. Rahvusvaheliste kriteeriumide järgi usuvad ühistute liikmed ühistute asutajate traditsioone järgides ühistegevuse rahvuslikesse väärtustesse, ühistute avatusse, sotsiaalsesse vastutusse ja aususesse. Ühistud omavad määrava tähenduse ka kohalikus elus – nad on samal ajal ka ühiskonna teenistuses.

ÜHISTEGEVUSE väärtusteks (lüümik 7) peetakse:

- omaabi,
- liikmete isiklikku vastutust,
- demokraatiat ehk liikmete võimu,
- võrdõiguslikkust,
- õiglust ja solidaarsust hüvede jaotamisel.

ICA poolt on esitatud 21. sajandiks ühistegevuse järgmised väärtused:

Ühistud baseeruvad oma-abil, oma-vastutusel, demokraatial, võrdsusel, õiglusel ja solidaarsusel. Traditsiooniliselt käivad ühistu liikmetega kaasas usk eetilistesse väärtustesse ja ausus, avatus, sotsiaalne vastutus ja hoolimine teistest.

Ühistulisel liikumisel on kaugel ja väljapaistev ajalugu. Kümne viimase inimpõlve jooksul on mitmed teoreetikud erinevates maailma osades teinud kaastööd ühistu mõtte selgitamiseks, enamus on tegelenud just ühistu omapäradega. Pealegi on ühistud kujunenud välja väga erinevates ususüsteemides, kaasa arvatud kõik maailma suurimad religioonid ja ideoloogiad. Kuna ühistute liikmed ja juhid on olnud paljuski mõjutatud neid ümbritsevatest ususüsteemidest, siis iga diskussioon ühistu põhiväärtuste üle sisaldab endas paratamatult ka muret üldisest eetilisest käitumisest, mis tuleneb nendest ususüsteemidest. Autorid leiavad, et jõudes ühisele kokkuleppele ühistu põhialustes ja väärtustes, on tegemist juba omaette tähelepanuväärse saavutusega.

Võib õigustatult vaielda eetiliste väärtuste üle, mille poole ühistud püüvad, kui palju neis on kapitaliühingute või valitsuse mõjusid. Tegelikult on nad olemas ja neil on välja kujunenud oma väärtus läbi ajaloo.

Vahemärkus: Aastatel 1990-1992 pidasid ICA liikmed ja iseseisvad uurijad Sven ke Bk-i juhtimisel maha laialdasi diskussioone ühistu iseloomujoonte üle. Selle tulemused on avaldatud Sven ke Bk-i poolt kirjutatud raamatus "Co-operative Values in a Changing World". Lisaks on kirjutatud samadel teemadel raamatu ka W.P. Watkins "Co-operative Principles: Today and Tomorrow". Neid raamatuid on soovitatav lugeda neil, keda antud teema rohkem huvitab.

Ühistegevuse väärtuste autorid defineerivad mõisteid alljärgnevalt:

- *Oma-abi* tähendab seda, et kõik inimesed võivad ja peaksid katsuma kontrollida oma saatust. Ühistegevuse teoreetikud arvavad, et täielik inimese areng saab toimuda vaid koos teistega. Ühe inimese, kui indiviidi, tegevus on piiratud, piiratud on ka see, kuhu ta võib välja jõuda. Läbi ühise tegevuse ja ühiste kohustuste suudab ka üks saavutada rohkem, eriti suurendada oma mõju turul. Üksikisikud arenevad ka oma oskuste poolest, kui nad võtavad aktiivselt osa oma ühistu tegevusest; kui nad püüavad mõista kaasliikmeid; kui nad saavutavad parema arusaamise ümbritsevast tänu laiemale ringkonnale, mille osa nad nüüd on. Läbi nende iseloomulike omaduste soodustavad ühistud oma tegevusega kaasatud liikmete jätkuvat harimist ja arengut.
- *Oma-vastutuse* kaudu võtavad ühistu liikmed endale kohustused, mis liikmeksolemisega kaasnevad. Liikmetel on kohustus propageerida oma ühistut, oma pere, sõprade ja tuttavate ringis. Lõpuks tähendab *oma-vastutus* ka seda, et

liikmetel on kohustus tagada, et ühistu jääks sõltumatuks teistest avalikest ja eraorganisatsioonidest.

- Ühistute tegevus põhineb *võrdsusel*. Põhialuseks on liige, kes on siis üksikisik või üksikisikute ühendus. Selline üksikisikul baseerumine ise on üheks peamiseks teguriks, mis eristab ühistuid aktsiakapitali poolt kontrollitavatest ettevõtetest. Kõikidel liikmetel on võrdne õigus osaleda ühistu tegevuses, õigus olla informeeritud, õigus avaldada oma arvamust ja õigus osaleda otsustusprotsessis. Liikmed peavad olema ühistus võrdsed, mis on suurtes ühistutes ja ühistute ühendustes vahel raskesti teostatav. Tegelikult on võrdsuse saavutamine ja säilitamine ikka veel väljakutseks kõigis ühistutes. Võrdsuse saavutamine ühistu sees on jätkuv, lõppematu protsess. Ennekõike tähendab võrdsus seda, kuidas liikmeid ühistus koheldakse. Neid tuleks kohelda võrdselt sõltuvalt sellest, kuidas nad ühistu tegevuses osalevad. Tavaliselt arvestatakse seda kasumi, boonuste ja dividendide jaotamisel, osamaksude tasumisel ja kapitali jagamisel. Lõpuks on see ühistu juhtimise ja ka ühistu reeglite kirjaneku probleemiks.
- *Solidaarsuse* väärtusel on pikk ja püha ajalugu. Ühistutes kindlustab see seda, et ühistuline tegevus ei oleks pelgalt näilik vorm isiklike huvide saavutamiseks. Ühistu ei ole lihtsalt liikmete kogum – see on ühtne kollektiiv. Liikmetel lasub vastutus selle eest, et kõik oleks võrdselt koheldud; et peamine eesmärk oleks alati tegevuse sihiks; et oleks olemas järjepidev püüe käituda ausalt oma töölistega, olgu nad liikmed või mitte. Ka teiste ühistute ning ettevõtetega suhtlemisel tuleb silmas pidada samu põhimõtteid. *Solidaarsus* tähendab ka seda, et ühistul lasub vastutus seista kõikide liikmete ühiste soovide eest. Täpsemalt esindab see majanduslikke ja sotsiaalseid väärtusi, mis on ühise tegevuse viljaks. Ühistegevus ei ole ainult üksikisikute lihtne tegutsemine, vaid kinnitus ühtsuse jõule ja ühisele vastutusele. Veel tähendab solidaarsus seda, et ühistu juhid ja liikmed tegutsevad koos. Nad püüdlevad ühendatud ühistute

loomise poole, seda nii kohalikul, rahvuslikul kui ka rahvusvahelisel tasandil. Nad püüavad igal võimalusel pakkuda oma liikmetele parimaid hüvesid ja teenuseid võimalikult madalate hindadega. Nad töötavad koos, et esineda ühtsena valitsuse ja rahva ees. Nad tunnistavad, et on olemas ühine joon kõikides ühistutes, sõltumata nende tegevussuundadest ja eesmärkidest. *Solidaarsus* on *oma-abi* aluseks, mis omakorda on ühistulise liikumise filosoofia alus. See on filosoofia, mis eristab ühistuid teistest ühis-konnas eksisteerivatest ettevõtete vormidest. Mõnedes maades on *oma-abi* ja vastastikune *abi* ignoreeritud ja ühistud on juhitavad valitsuse poolt, mis on kahetsusväärne. Seega peamine on ühistute ja nende juhtide *solidaarsus*, mis baseerub *oma-abil* ja vastastikusel *abil*, ning seda põhimõtet tuleb austada ja seda mitte ainult arengumaades, vaid ka arenenud tööstusriikides.

- Ühistegevuse väärtuste teises lauses tähendab sõna *traditsiooniliselt* seda, et kõikidel suurtel liikumistel olid omad väljapaistvad juhid ja asutajad (Rochdale'i pioneerid, Raiffeisen, Schultze-Delitsch, Buchez, Grundtvig, Desjardins jt.), keda sügavasti austavad nende loodud organisatsioonid. Nende panus on võrdset tähtis nii praktikas kui ka eetiliselt ja moraalselt. Samas on igal rahvuslikul liikumisel oma algatajad, mehed ja naised, kelle tegusid ikka veel mäletatakse.
- Paljud esimesed ühistud 19.sajandil, kõige ilmsemalt Rochdale'i pioneerid, andsid erilise vande *aususele*. Tänu sellele olid nende edusammud väljapaistvad eeskätt kaubanduses, kuna nad nõudsid täpset kaalumist, kauba kõrget kvaliteeti ja õiglasi hindu. Tööliste ühistud said aga

kuulsaks läbi ajaloo, nõudes õiglast juhtimist. Krediidiühistud said maailmakuulsaks oma ausa äriaga, eriti täpse intressi arvutustega. Põllumajandusühistud on aga silma hakanud oma kõrgekvaliteedilise toodangu ja heade kaubamärkide ning õiglase tulude jaotamise poolest. Erilise aususega äritegevuses

on ühistud silma paistnud mitte ainult oma liikmete, vaid ka äripartnerite suhtes.

- Teine ühistute puhul esilekerkiv eetilise väärtus on nende *avatus kohaliku kogukonna suhtes*. Ühistud on nõus aitama inimesi jõudmaks oma-abini. Nad on rohkem või vähem kollektiivsed ettevõtted, mis eksisteerivad ühes või mitmes kogukonnas. Nad on endaga kaasa toonud mure kohaliku kogukonna käekäigu pärast. Sellest tulenevalt on neil sotsiaalne kohustus pingutada ka oma tegevuses kohaliku kogukonna heaks. Paljud ühistud on kaasa aidanud ühistute tekkele arengumaades ja teistes riikides. See on traditsioon, mille üle peaksid ühistegelased olema uhked ja mida tuleks rõhutada.
- *Ausus, avatus, sotsiaalne vastutus ja hoolimine teistest* on väärtused, mida võib leida ka teistest organisatsioonidest, kuid nad on just eriti omapärased ja mahasalgamatud ühistutes.

Metoodiline märkus: Ühistegevuse väärtused tuleb punktide kaupa lahti mõtestada ning lektoril lisada oma kommentaarid. Soovitatav on esitada ka praktilisi näiteid.

Ühistud ei ole hüvesid tasuta ja alla omahinna jaotavad heategevusorganisatsioonid. Iga ühistu liige maksab talle ühistu poolt osutatud teenuste eest. Ühistute kaudu saavad ühistu liikmed sisuliselt omahinna tasemel odavamaid ja sageli ka kvaliteetsemaid teenuseid.

Metoodiline märkus: Eespool loetletud väidete ja terminite sisu avatakse ühistegevuse rahvusvaheliste põhimõtete selgitamise käigus natukene hiljem.

Nagu enamus institutsioone, loodi ka ühistud tugeva majandusliku vajaduse ja kitsikuse tingimustes. Sageli võib kohata ühistegevuse väärsti mõistmist. Arvatakse, et ühistegevust saab alles siis arendada, kui liikmetel on olemas selleks vajalik kapital. Praktika on näidanud, et kui potentsiaalsetel liikmetel on piisavalt raha oma perekonna vajaduste rahuldamiseks, siis ühistööd reeglina tegema ei hakata.

Näide: Mõne aktiivse kaluri initsiatiivil asutati Võrtsjärve ääres tulundusühistu "Valma Kalur", mille eesmärgiks seati kala ühisturustamine ja perspektiivis ka töötlemine. Kuna kala järgi oli pidev nõudlus ning kalurid said ka üsna head hinda, siis ühistu praktiliselt tööle ei hakanud. Alles siis, kui kokkustuhinnad tuntavalt langesid ja nõudlus vähenes, hakati mõtlema tulundusühistu käivitamisele. Esmalt jaotati ühistu liikmete vahel kalapüügi load ja püüniste kvoodid ning koguti raha angerjamaimude ühisostuks. Teiselt poolt puudus kalurite hulgas ka üldtunnustatud liider, kelle järgi joonduda. Kolmandaks olid kalurid veel sotsialismiajastust pärit kolhoosikorra mõju all ("Mina vabatahtlikult kolhoosi ei lähe!") ning ei osanud näha ka ühistulise ettevõtluse kõiki positiivseid külgi.

Ühistute populaarsus on viimasel ajal siiski kasvanud ning areng on toimunud tänu nende võimele efektiivselt rahuldada liikmete (klient-omanike) ehk kasutaja-omanike vajadusi kapitalistlikus turumajanduses ja halastamatus konkurentsisis, mida iseloomustab pidevalt muutuv majanduslik keskkond.

Ühistud on nüüd juba paarisaja aasta pikkuse teadliku tegevusperioodi jooksul suutnud kogu maailmas oma olemasolu õigustada. Vaatamata kapitaliühingute võimsale survele on nad konkurentsisis vastu pidanud ning oma liikmetele kasu toonud. **Ühistute tulevik sõltubki sellest, kas nad suudavad**

ka edaspidi rahuldada oma liikmete vajadusi paremini kui mistahes teised ettevõtlusvormid.

3.3. Ühistegevuse eesmärgid

Metoodiline märkus: Ühistegevuse eesmäärke on soovitatav käsitleda punktide kaupa. Soovitatav on kasutada lisatud lüümikut 8. Lektor peaks seejuures eesmärkide sisu praktiliste näidetega lahti mõtestama.

Ühistegevuse eesmärgiks on mitmesuguste teenuste osutamine oma liikmetele:

- saavutada juurdepääs turgudele ning laiendada turustamisvõimalusi (turgudel on esindatud ühistulised hulgi-kaubandusorganisatsioonid),
- luua eeldused stabiilsete tooraine kokkuostuhindade kujundamiseks ja tootmise arendamiseks (ühistuliste töötlemisettevõtete suhteliselt suur osatähtsus turgudel),
- liikmetele omahinna tasemel teenuste osutamine (laod, hoiu- ja pakkimisteenused, liikmete varustamine tooraine, materjalide, kütuste, väetiste, jõusööda, masinate ja energiaga, side-, Interneti-, telefoni- ning teleteenused jms.),
- liikmete krediteerimis- ja majandushuvide rahuldamine (hoiu-laenuühistud, ühispangad, ühiskindlustus, ühis-kaubandus),
- liikme poolt toodetud tooraine garanteeritud kokkuost, töötlemine ja turustamine (töötlev tööstus, laod, hulgi- ja jaekaubandus), mis tagab tootjale stabiilse arenguvõimaluse ja kindlustunde,
- liikmetele nõuande andmine ja kursuste korraldamine,
- liikmete olmeliste vajaduste rahuldamine (maja- ja korteri-ühistud, garaažiühistud, ühissuvilad jms.),
- liikmete vaimsete vajaduste rahuldamine (spordiühingud, kultuuriseltsid, klubilised üritused),

- liikmetele elatusvahendite tagamine (tööühistud – oma ettevõttes töötavad üksikettevõtjad – agronoomid, loomakasvatajad, pagarid, sepad, kaevurid, käsitöölised jt.).

Praktikud väidavad, et enamlevinud nn. käegakatsutava-tekst põhjusteks, miks ühistute liikmeks astutakse, on (vt. lüümik 9):

- saada õiglast või head hinda oma toodetud tooraine eest,
- vähendada kulutusi sisendite soetamisel ühisostude ja ühise majandamise kaudu (hulgi ostes on hinnad madalamad),
- saada ligipääs turgudele,
- soetada varusid,
- hoida kokku kulused ladustamisele ja hoiustamisele,
- vähendada tootmisriske,
- saada sooduskrediite,
- saada osa kasumist, mis tekib valmiskaupade müügi käigus,
- saada osa kasumist, mis tekib suuremast kaubakäibest.

Tavaliselt on inimestel ühistutega ühinemiseks või ühistute asutamiseks vähemalt üks või isegi mitu majanduslikku põhjust ning eesmärki. Sageli ei taju liikmed aga üht olulisimat ühistegevuse eelist – **ühistu poolt tagatav tegevuse stabiilsus ja turvalisus toorainetootjale ning kindel teadmine, et liiget-omanikku ei peteta**. Kuigi viimase väite paikapidavuses on kahtlejad, tõestab arenenud ja pika ühistegevuse traditsioonidega riikide praktika, et ühistud on tootjate silmis ühed kõige enam usaldatavad majandusorganisatsioonid.

4 Ühistegevuse rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtted (printsüübid)

Ühistud on teiste ettevõtetega võrreldes mitmes osas eripärased. Paljud usuvad, et need eripärad ei mahu kehtivate seaduste raamidesse ega seondu ka tänapäeva tegelik-kusega. Seepärast leitakse, et ühistegevus peab rajanema selgelt eristatavatel põhimõtetel (printsiipidel), mis on aegu-matud ja universaalsed. Usutakse, et ainult põhimõtete sisulise mõistmise, veelgi enam – tunnetamise ning põhimõtete tingimusteta järgimise kaudu võivad liikmed, kliendid ja juhid ühistuid täielikult mõista ja kapitalistlikus turumajanduses neid efektiivselt juhtida.

Kuigi niisugustel uskumustel on puudusi – ei luba põhimõtteid käsitleda pidevalt arenevatena – tuleb märkida, et ühistegevuse ajaloo on põhimõtetel olnud täita väga oluline osa. Ühistegevuse põhimõtteid on ajaloo vältel korduvalt ümber sõnastatud, nende defineerimise ja lahtimõtestamise käigus on tekkinud erinevad teadlaste koolkonnad, kusjuures lõplikku “võitu” pole keegi suutnud saavutada. See näitabki, et ühistegevuse põhimõtted muutuvad ajas, nad peavad silmas objektiivseid ühiskonna- ja majanduse arenguid ning tingimusi. Mõned põhimõtted on pannud ajale paremini vastu, mõned on kasutusel olnud lühemat aega ning viimastel aastatel on seoses ühiskonna globaliseerumisega üles kerkinud ka sootuks uusi, millistele varem tähepanu ei pööratud.

4.1. Ühistegevuse põhimõtte (printsiiibi) definitsioon

Definitsioon (lühemikul 10): Ühistegevuse põhimõtte ehk printsiiip on kindel käitumisreegel või põhiline tõde, millest ühistu liikmed ja töötajad peavad oma tegevuses juhinduma.

Seletus: Kui otsuste tegijad peavad kinni praktikas läbi-proovitud ühistegevuse põhitõdedest ning käitumisreeglitest, siis on võimalik rahuldada efektiivselt ja kõige ratsionaalsemal viisil ühistu liikmete majanduslikke ning muid vajadusi. Aja jooksul on jõutud üldlevinud arusaamisele, et **kui ühistud peavad kinni ja juhinduvad oma tegevuses ühistegevuse põhimõtetest, siis ühistud säilitavad ühistulise ettevõtluse vormi olulised eesmärgid, oma unikaalsuse ning on kindlalt liikmete teenistuses.** Teiselt poolt on ühistegevuse põhi-mõtted ka oluliseks mõõdupuuks ühistuliste ühenduste olemuse selgitamisel. Põhimõtted võimaldavad ühistuid omavahel klassifitseerida ning rühmitada. Samuti saab põhi-mõtete alusel võrrelda ühistuid teiste organisatsioonidega. Kui tekib vajadus selgitada, kas ennast ühistuks nimetav organisatsioon on ikka sisuliselt ühistegelik, tuleb võrrelda selle organisatsiooni põhikirja ja praktilist tegevust ühistegevuse kõikide põhimõtetega. Kui selgub, et kõige olulisemates küsimustes, nagu kasumi jaotamine, demokraatlik kontroll ja omandisuhted, ei vasta organisatsioon ühistegevuse põhi-mõtetele, siis ei ole tegemist ka ühistulise ühendusega, mis sest, et ta kannab ühistu nime. Põhiline kasu ühistegevuse põhimõtetest tuleb ühistute liikmetele ja juhtidele (nõukogu, juhatus, direktorid).

Riikide poolt vastu võetud seadused mõjutavad ühistegevuse arengut konkreetses ühiskonnas-riigis kolmel viisil (vt. lüümik 11):

- **Esiteks** riigid, mis soodustavad ühistegevuse arengut. Tavaliselt luuakse seaduste alusel ühistutele soodsad tegutsemistingimused. Eriti kujukas näiteks võib tuua 1934.-1940.a. Eesti Wabariigi praktika. Eriseaduste ja riigi rahalisel ning ideoloogilisel toetusel asutati terve rida keskühistud, mis said eelisõigused kaupade ekspordil.

Loomulikult ei meeldinud see kapitaliühingutele, kes lootsid tootjate arvel kasumit teenida.

- **Teiseks** riigid, mis on ühistegevuse suhtes neutraalsed. Luues kõikidele näiliselt võrdsed tingimused, antakse sellega tegelikult eelised kapitaliühingutele. Nii juhtus taas-iseseisvunud Eestis esimestel aastatel. Tänu kapitaliühingute ja eriti väliskapitali toel rajatud ettevõtete kiirele tegutsemisele, suudeti kiiresti hõivata pangandus- ja kindlustusturud. Ka põllumajandussaadusi ümbertöötav tööstus läks kapitaliühingutele. Tootjate arvel teenisid kapitaliühingud suuri kasumeid, kuid maamajandus jäi mitmeks aastaks kiratsema.
- **Kolmandaks** riigid, mis pärsivad ühistegevuse arengut. Näiteks NSV Liidus, sealhulgas ka okupeeritud Eestis likvideeriti valitseva ideoloogia surve all seaduslikul teel eraomandus ja sellel põhinev ühistegevus. Asemele tuli nn nõukogulik kooperatsioon, mis baseerus üldrahvalikul ehk kollektiivsel omandil (kolhoosid ja teised kooperatiivsed ettevõtted). Rahvusvaheliselt tunnustatud ja kapitalismile omaseid ühistegevuse põhimõtteid ei olnud NSV Liidus võimalik kasutada. Maailmas võib leida ka teisi näiteid, kus autokraatliku riigikorra ja majandus- ning finantsoligarhia tingimustes tehakse riikide poolt piiranguid ühistute arengule ning võetakse vastu ühistegevuse arengut piiravaid seadusi (näit. Tšiili, mõned Aafrika riigid). Valitsused, mis ühistute arengule vastu seisavad on sageli autoritaarsed režiimid, mis ei saa lubada oma territooriumil vabalt tegutsevad demokraatlikke institutsioone.

Ideaalne oleks, kui riigid ja valitsused oma ühistegevust puudutavates seadustes ja muudes õigusaktides juhiksid **rahvusvaheliselt tunnustatud ühistegevuse põhimõtetest**. Sellisel juhul on tagatud ka ühistute demokraatlik ja vaba areng.

4.2. Põhimõtete kujunemise ajaloost

Kapitalistlike (rahal põhinevate) tootmissuhete levik põhjustas juba keskajal elanikkonna tugeva kihistumise väikese-arvuliseks rikaste ja suurearvuliseks vaeste kihiks. Paljud katsed kutsuda erakapitalil põhinevate ja klientide arvel suuri kasumeid taotlevate ettevõtete kõrvale konkurentsivõimelisi **liikmelisusel** baseeruvaid ettevõtteid äpardusid. Järjest enam hakati juurdlema selle üle, miks ikkagi ei suuda **klient-omanike** poolt asutatud ühissetevõtted konkureerida eraettevõtjatega. Teoreetiliselt ja loogikareeglite kohaselt pidanuksid ühistud olema eraettevõtjate kapitaliühingutega võrreldes isegi konkurentsivõimelisemad. **Teenindusühistud on olemuselt kasumit mittetaotlevad organisatsioonid**, mis on suutelised toimima klient-omanike huvides edukalt ka 0-kasumi tingimustes. Miks aga olid klientide arvel kasumeid tootvad kapitaliühingud praktikas edukamad, sellele küsimusele ei leitud kaua aega vastust.

Ajapikku hakkasid ühistegevusega katsetanud inimesed taipama, et **ühistegevusest tõuseb tulu ainult siis, kui järgitakse kindlaid ja selgelt sõnastatud koostegutsemise printsiipe ehk põhimõtteid**. Kui nendest täpselt kinni peeti, siis olid ka ühistud konkurentsivõimelised ja suutelised oma liikmetele rohkem kasu tooma. Esimest korda fikseeriti ühistegevuse põhimõtted 1844.a. Inglismaal Rochdale'i linnas, kus 28 kodanikku asutasid oma perekondade paremaks varustamiseks toiduainetega ühiskaupluse (mõnedel andmetel avaldati need kirjalikult alles 1860. aastal). Fikseeritud põhimõtetest peeti rangelt kinni ning ühiskauplusest kasvas järgnevate aastate jooksul välja võimsaim ühiskaubanduse süsteem maailmas. Tänapäeval tuntakse ühiskaubandust tarbijate ühistute (kooperatiivide) nime all.

Vahemärkus: Eestis on tuntud Eesti Tarbijateühistute Keskühistu kaupluste ketid Maksimarket, Konsum ja kohalikud

tarbijate ühistute kaupluste ketid – Edu, A, A ja O, Kaubamaja, Ehitusmaterjalid, jt kauplused (vt. ETK süsteemi lüümik 12).

Praktikas leidsid Rochdale'is fikseeritud põhimõtted kiiresti üldise tunnustatuse. Ühitud liitusid ja asutasid ka liite. Kõige esinduslikumaks organisatsiooniks on Rahvusvaheline Ühistegevusliit (*International Co-operative Allians – ICA*), mis asutati 1895.a. ICA initsiatiivil hakati ühistegevuse põhimõtteid teadlikult edasi arendama ning laiendama ka teistel eesmärkidel asutatud ühistutele (vt. ICA't iseloomustav lüümik 13).

Hinnangud ühistegevuse rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtetele on olnud erinevad. Mõned suhtuvad nendesse kui **ühistegevuse filosoofia ja tegevuse seadustesse**, pidades neid ainuõigeteks põhimõteteiks, mis on aegumatud ja universaalsed. Teised kinnitavad, et põhimõtted peegeldavad ainult konkreetset olukorda, kus Rochdale'i ühistu asutajad omal ajal olid ning neid ei sobi tänapäeval enam kasutada. Ilmselt on tõde kuskil vahepeal. Loomulikult on maailma majandus viimase 150 aasta jooksul tundmatuseeni muutunud ning ka ühitud tegutsevad hoopis teistsugustes poliitilis-majanduslikes tingimustes.

Umbes sel ajal hakati ühistegevuse aluseid ka teadlaste poolt hoolikamalt uurima. Rochdale'i ühistu põhimõtete avaldamisele järgnenud aastakümnete jooksul kujunesid välja ühistegevuse teaduslikud alused, mitmed teadlaste koolkonnad, teooriad ning ka **ühistegevuse filosoofia ja praktika**. Ühistegevuse põhimõtete teemal on avaldatud üsna palju teaduslikke monograafiaid (Watkins, Münkner jt.) ning uurimusi.

Teadliku ühistegevuse enam kui 150-aastase ajaloo jooksul on ühistegevuse rahvusvaheliselt tunnustatud põhiprintsiipe ICA poolt korduvalt revideeritud ja ümber sõnastatud. Kuigi need on aja jooksul liberaalsemaks muutunud, on nende sisu

olemuslikult jäänud samaks. Aja jooksul on põhimõtted leidnud praktikas kinnituse ning neid rakendatakse nii olemasolevates ühistutes kui ka uute ühistute asutamisel.

Ühistegevuse rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtteid peavad tundma kõik inimesed, kes soovivad asutada ühistuid ja loodavad ühistegevuses osalemise kaudu kasu saada.

Kõik ühistute liikmed peavad neist juhinduma, kui nad soovivad, et nende ühistu oleks edukas ja areng stabiilne. Ühe või teise põhimõtte mittejärgimine võib esile kutsuda ühistu majandusnäitajate kiire languse ning halvemal juhul ühistu lagunemise. Kui aga soovitakse mingil põhjusel mõne põhimõttega mitte arvestada, tuleks eelnevalt kindlasti konsulteerida ühistegevuse asjatundjatega, kes oskavad sellega kaasnevaid ohtusid realselt hinnata ja neid ka ette näha, vastasel korral võivad kahjud küllaltki suured olla.

Metoodiline märkus: Siinkohal võiks esitada mõned praktilised näited meie ühistute ebaõnnestumistest – Kesksiimaühistu “Tartu Piim”, Rapla Piimaühistu, ühistu “Tartu Viljasalv”, Valgamaa Lihaühistu.

4.3. Põhimõtete kujunemine ja nende grupid

Põhimeetodiks klassifitseerida ettevõtteid, mis kinnitavad end olevat ühistud, on võrrelda neid ühistegeliku ettevõtte definitsiooniga. Sageli ei anna see aga rahuldavaid tulemusi, sest definitsioon on nüansside selgitamiseks liialt üldine. Täpsem viis liigitada ettevõtteid ühistulisteks või mitteühistulisteks on jälgida, milliseid ühistegevuse põhimõtteid nad toetavad ja järgivad. Selleks on põhimõtted täpselt sõnastatud ning grupeeritud, mis lihtsustab ühistute klassifitseerimist ning ka arutelu ühistulise ettevõtte olemuse üle. Konkreetsete

situatsioonide puhul on võimalikud põhimõtete erinevad kombinatsioonid ja rühmitamised.

4.3.1. Rochdale'i põhimõtted

Rochdale'i ühistu asutasid Inglismaal 1844.a. 28 isikut, nende hulgas 9 kangrut, 2 linavabrikanti, 2 villasorteerijat, 2 kingseppa ja 2 tiserit ning 11 teiste ametite esindajat. Et mitte äparduda, pidas ühistu oma tegevuses silmas rangeid põhimõtteid. Rochdale'i ühistus kasutusel olnud põhimõtteid peetakse ühistegevuse põhimõtete tekkimise allikaks. Seega ühistegevuse põhimõtted on ühistulise tegevuse juhtnööride kogum, mis kasvas välja Rochdale'i ühistu kogemustest. Esimesed kaheksa aastat tegutses see ühistu Briti õiguse (*Friendly Societies Act*) järgi. 1852.a. registreeriti ta ümber korporatsiooniks. Esimest korda avaldati Rochdale'i ühistu üheksa *käitumisreeglit* 1860.a. ilmunud ühistu *Aasta Almanahhis*. Peale nende ilmumist hakkasid ühistud neid põhimõtteid omaks võttes XIX sajandi lõpus ja XX saj. algul tormiliselt arenema.

4.3.2. Traditsioonilised põhimõtted

Traditsioonilised põhimõtted on välja arenenud Rochdale'i põhimõtete edasiarendamise tulemusena. Paljud peavad neid liiga suure konservatiivsuse tõttu vanamoelisteks ja igane-nuteks. See ei ole aga takistanud uute põhimõtete kogumite väljatöötamist. Teiselt poolt näitab nende *igikestvus*, et traditsioonidel on suur jõud ning et nad on väga kasulikud ning kasutatavad olemasolevate põhimõtete edasiarendamisel ning ka uute põhimõtete väljatöötamisel. Samal ajal võime mitmeid neist kohata ka teistes põhimõtete gruppides.

4.3.3. Proportsionaalsed põhimõtted

Ajaloo vältel on koostatud mitmeid loetelusid ühistegevuse põhimõtetest. Nende gruppide võrdlus näitab pidevalt toimunud muutusi põhimõtete osas, aga ka muutusi ja ootusi, mida inimesed ühistegevuse kaudu on lootnud. Üheks selliseks kogumiks on tabelis esitatud *proportsionaalsed põhimõtted*, mis töötati välja XX sajandil ning mis arvestavad suhteliselt kitsa ja suletud huvigrupi huve ja vajadusi. Sisuliselt võivad selle grupi esindajateks olla isikud, kes soovivad, et nende poolt asutatud ettevõtte oleks suletud ning sellesse paigutatud kapital teeniks ainult nende huve. Samal ajal on nad seisukohal, et kapitali mahutus ning tulude jaotamine peavad toimuma vastavalt iga konkreetse isiku tegelikule osalusele. Meie mõistes oleks tegemist rohkem osaühinguga, mis on omaks võtnud mõned ühistegevuse põhimõtted (tulude jaotamine, proportsionaalsus, hääle sidumine mitte kapitali, vaid kasutamise mahuga).

4.3.4. Tänapäevased põhimõtted

Moodsad ehk tänapäevased põhimõtted on suhteliselt liberaalsed ning enam kasutatavad USAs. Tänapäevaste põhimõtete aluseks on traditsioonilised põhimõtted, milledest on mitmed piirangud ja vähemtähtsad kohustused välja jäetud. Samal ajal torkab *tänapäevaste* põhimõtete juures silma küllalt suur erinevus *proportsionaalsete* põhimõtetelega, olulisemaid erinevusi näeme kontrollil ja omandiõiguses. Tänapäevased põhimõtted kätkevad endas nende suhteliselt vaba tõlgendamisevõimaluse ning nõrga liikmepoolse kontrolli puhul terve

rea ohtusid. Eriti oluline on seda silmas pidada noortes demokraatiates, kus puuduvad veel ühistegevuse traditsioonid ning valitseb tarbijalik ning kasumiahne mentaliteet. Tänapäevased põhimõtted võivad olla kasulikud sel juhul, kui ühistegevuse aated on ühiskonnas üldtunnustatud ning väljakujunenud reegleid tunnustatakse ning täidetakse.

4.3.5. Euroopa põhjamaade põhimõtted

Euroopa põhjamaades (Soome, Rootsi, Norra, Taani) levinud ühistegevuse põhimõtted on pigem *traditsioonilised* kui *tänapäevased*. Jõuliselt on sisse toodud ühisomandis oleva kapitali (jagamatu reservfond) nõue. See tingimus teeb ühistud majanduslikult tugevaks ja konkurentsivõimseks ning kaitseb liikmeid juhuslike turukrahhide ja loodusõnnetuste eest. Samuti toonitatakse hariduse kohustuslikkust ning suhtelist sõltumatust.

Järgnevas tabelis on esitatud erinevate põhimõtete gruppide võrdlus

Ühistegevuse põhimõtete grupid otsustusfaktorite järgi (vt. lüümik 14)

Otsustusfaktorid	Rochdale'i põhimõtted	Traditsioonilised põhimõtted	Proportsionaalsed põhimõtted	Kaasaegsed põhimõtted	Euroopa, põhjamaad	ICA põhimõtted XXI sajandiks
1	2	3	4	5	6	7
Kontroll	1. Hääletamine toimub liikmete poolt demokr. alu-	1. Hääletamine toimub liikmete poolt demokr. alu-	1. Hääletamine toimub liikmete poolt proports.	1. Hääletamine toimub klient-omanike poolt	1. Hääletamine toimub klient-omanike	1. Hääletamine toimub klient-omanike

	sel (üks liige, üks hääl)	sel (üks liige, üks hääl)	kasutamise mahuga	demokr. või proports. alusel	poolt demokr. alusel (üks liige, üks hääl)	poolt demokr. alusel (üks liige, üks hääl)
	2. Avatud liikmeskond	2. Avatud liikmeskond			2. Avatud liikmeskond	2. Avatud liikmeskond
Omandiõigus	3. Osakapital kogutakse klient-omanikelt	3. Osakapital kogutakse klient-omanikelt	2. Osakapital kogutakse klientidelt proportsionaalselt ühistu kasutamisega	2. Osakapital kogutakse klientidelt	3. Osakapital kogutakse klient-omanikelt	Osakapital kogutakse reeglina klient-omanikelt
1	2	3	4	5	6	7
					4. Jagamatu ühisomandi (reservfondi) olemasolu kohustuslikkus	4. Mingi osa kapitalist ühisomandis (jagamatu reservfond)
	4. Ind. klientide osakute arv piiratud	4. Häälõigusega osakute arv on piiratud			5. Häälõigusega osakute arv piiratud	5. Häälõigusega osakute arv piiratud
Tulud ja nende	5. Puhaskasum jaota-	5. Puhaskasum jaota-	3. Puhaskasum jaota-	3. Puhaskasum jaota-	6. Puhaskasum jaota-	6. Puhaskasum jaota-

jaotamine	takse klient-omanikele tagasimaksetena tegelike kulude järgi	takse klient-omanikele tagasimaksetena tegelike kulude järgi	takse klientidele tagasimaksetena tegelike kulude järgi	takse klientidele tagasimaksetena tegelike kulude järgi	takse klient-omanikele tagasimaksetena proports. osavõtuga	tatakse klient-omanike vahel tagasimaksetena proports. osavõtuga
	6. Dividendid osamaksudelt on piiratud	6. Dividendid osamaksudelt on piiratud			7. Dividendid osamaksudelt on piiratud	7. Dividendid osamaksudelt on piiratud või neid ei makstagi
1	2	3	4	5	6	7
	7. Kaupade ja teenustega kauplemine toimub turuhindade alusel	7. Äri aetakse põhiliselt klient-omanikega			8. Äri aetakse põhiliselt klient-omanikega	
Muu	8. Haridusalase tegevuse kohustuslikkus	8. Haridusalase tegevuse kohustuslikkus			9. Haridusalase tegevuse kohustuslikkus	8. Hariduse, koolituse ja teabe kohustus
	9. Ainult					9. Koostöö

	sularahaga kauplemine					kohustuslik -kus teiste ühistutega
	10. Liiga suurt riski ei võeta kanda					10. Hooldus kodukohta arengu eest
	11. Poliitiline ja usuline neutraalsus				10. Iseseisvus ja sõltumatus	11. Iseseisvus ja sõltumatus
	12. Sooline võrdsus liikmete hulgas tagatud					

4.4. ICA põhimõtted XXI sajandiks

Maailmas on aastakümneid kõige autoriteetsemaks rahvusvaheliselt kasutatavate ühistegevuse põhimõtete väljatöötajaks ja propageerijaks olnud Rahvusvaheline Ühistegevusliit (ICA).

ICA võttis oma Manchesteri kongressil 1995.a. vastu ühistute omapärasid koondava deklaratsiooni. See sisaldas endas ühistute definitsiooni, loetelu ühistegevuse põhi-väärtustest (vt. eespool) ja parandatud versiooni põhimõtetest

(printsippiidest), mis suunaksid ühistulist liikumist maailmas 21. sajandi alguses. Alates oma loomisest 1895.a. on ICA olnud kõrgeima võimu kandjaks määratlemaks ühistuid ja kirjeldamiseks täpsemalt põhimõtteid, millel ühistegevus peaks tuginema. Varem on ICA teinud kaks formaalset deklaratsiooni ühistegevuse põhimõtete kohta, esimese 1937.a. ja teise 1966.a. Need kaks deklaratsiooni, nagu ka 1995.a. muudatus, olid katsed seletada, kuidas tuleks ühistegevuse põhimõtteid tavaelus rahvale avada, tõlgendada ja seletada. Perioodilised põhimõtete revisjonid on ühistulise liikumise jõu aluseks. Nad demonstreerivad, kuidas saab ühistegevuse sisu rakendada pidevalt muutuvast maailmast; nad annavad soovitusi, kuidas ühistud võiksid vastu panna uutele katsumustele; nad kaasavad ühistuid üle maailma arutlema ja kaalutlema oma tegevuse põhialuste üle.

Läbi ajaloo on ühistuline liikumine pidevalt muutunud ja seda teeb ta ka tulevikus. Muutuste taga aga seisab austus kõigi inimeste vastu ja usk nende võimesse täiendada ennast majanduslikult ja sotsiaalselt läbi ühise oma-abi.

Oma 1995.a. deklaratsioonis kinnitas ICA, et käsitleb kõiki ühistuid võrdselt ning tunnustab erinevates maades ja traditsioonides väljakujunenud ja aktsepteeritud ühistuid. Arvestati, et igal ühistuliigil on oma kindlad vajadused ja prioriteedid. Deklaratsioonis rõhutatakse, et **rahvusvahelisel ühistulisel liikumisel on ainulaadne võimalus harmoneerida huvisid erinevate inimgruppide vahel, kes on organiseerunud kui hüvede ja teenuste tarbijad, säästjad ja investorid, tootjad ja töölised.**

Põhimõtete ümbersõnastamise vajadus tulenes sellest, et ühistud seisid 21. sajandi künnisel vastamisi mitmete väljakutsetega. Aastatel 1970-1995 suurenes kapitalismi mõju maailmas tohutult. Traditsioonilised kaubanduspiirangud vähenesid tunduvalt ja paljud nendest muudatustest, nagu näiteks vabamajandustsoonide loomine, valitsuste toetuste vähene-

mine ühistutele ja kontrollimatus finantsinstitutsioonide tegevuse üle, ähvardasid neid majanduslikke raame, milles ühistud juba aastakümneid tegutsenud olid. Sellised muudatused tähendasid seda, et ühistud leidsid end seismas vastamisi globaliseerunud ja monopoolses seisundis olevate võimsate ettevõtetega, kes valdasid suuri kapitali kontsentratsioonist ja seadustest tulenevaid eeliseid. Intellektuaalsel tasandil seisid ühistud vastamisi rahvusvahelise meedia ja haridusasutustega, kes olid globaliseeruva kapitalismi ja nende poolt hallatavate investeringute poolt. Sellises kontekstis sattusid aga inimeste huvides tegutsevate ning demokraatlikult juhitud ühistuliste ettevõtete väärtused küsimärgi alla. Keskelt kontrollitud sotsialistliku majandussüsteemi lagunemine Kesk- ja Ida-Euroopas tõi uuesti päevakorda ühistute rolli ühiskonnas. Kujunenud olukord oli tõsiseks väljakutseks rahvusvahelisele ühistegevusliikumisele, mis tingis ka ühistegevuse põhimõtete ülevaatamise ja redigeerimise.

Rahvusvahelised ühistegevuse põhimõtted on siiski enam kui *lihtsalt eeskirjad*. Nad on ka suunised käitumiseks ning otsuste tegemiseks. Pole piisav küsida, kas ühistu järgib *lihtsalt põhimõtteid*, oluline on teada, kas ta järgib nende *vaimu* ja kas see on läbi põimunud ühistu igapäevase tegevusega. Põhimõtted ei ole üksteisest sõltumatud, nad on omavahel seotud – kui ühte ignoreeritakse, kahaneb ka teiste mõju ja väärtus. Ühistuid ei tule hinnata ainult ühe põhimõtte alusel, pigem selle järgi, kuidas peetakse kinni põhimõtetest kui ühtsest tervikust.

Alljärgnevalt on lahti mõtestatud Rahvusvahelise Ühistegevusliidu (ICA) poolt 1995.a. Manchesteris toimunud ICA kongressil heaks kiidetud ühistegevuse põhimõtted XXI sajandiks (*lühemikul 13 on esitatud loetelu 7-st põhimõttest*). Nendes on tuntavad traditsiooniliste ja Euroopa põhjamaade põhimõtete mõjud. Samal ajal on sisuliselt uus aspekt ühistute omavahelise koostöö ja kodukoha arendamise põhimõtted. Ilmselt on need lisandunud seoses järjest enam globaliseeruva ja suureneva majandus- ja finantsringkondade survega rahvus-

riikide majandustesse. Kuna ühistud on karmis konkurentsis järjest enam monopoliseeruvate kapitaliühingute korporatsioonidega, siis nähakse nendele reaalselt vastupanu eeskätt ühistute omavahelises koostöös.

Metoodiline märkus: NB! See peatükk on eriti oluline avada sisuliselt ja kasutada põhimõtete avamiseks kohalikke praktilisi näiteid. Iga põhimõtte ees boldis olev tekst on tõlge ICA kongressil 1995.a. vastu võetud põhimõtete ingliskeelsest tekstist. Sellele järgnevad kommentaarid, mis avavad põhimõtte sisu.

I. VABATAHTLIK JA AVATUD LIIKMESKOND

Ühistulised ühendused on vabatahtlikult ühinenud inimeste organisatsioonid, kuhu võivad kuuluda kõik isikud, kes soovivad kasutada ühistute teenuseid ning kes on valmis kandma liikmeks olekuga kaasnevat ning põhikirjas sätestatud vastutust, sõltumata nende sotsiaalsest seisundist, soost, rassist, poliitilistest ja usulistest veendumustest.

~~Iga inimene, kes tunneb, et ühistu liikmeks astumisega seotud õigused ja kohustused on talle vastuvõetavad ning kasulikud, võib vabatahtlikult ja piiranguteta astuda ühistu liikmeks. Ühistu liige on inimene, kes soovib ennast või oma perekonda ühistegevuse kaudu aidata ning on võtnud endale sellega kaasnevat kohustused ja õigused.~~

Liikmeks astumist ei tohi ühistu piirata mitte ühegi poliitilise, sotsiaalse, rassilise või usulise põhjendusega. Samuti on majanduslikud põhjendused liikmeks astumise piirangutena pigem erandid kui reeglid. Teiselt poolt ei sunnita

kedagi olema ühistu liige. Samuti võib ühistu liige omal vabal tahtel lahkuda ühistust.

Ühistu liikmeks olemisel on tihe seos hariduse, koolituse ja informatsiooni põhimõttega ja demokraatliku liikmete kontrolli põhimõttega. Liige saab oma rolli ühistus täita ainult siis, kui ta on informeeritud ja kui on olemas efektiivne kommunikatsioon liikmete, valitud juhtide, tegevdireksiooni ja töötajate vahel. Liikmed saavad ainult siis sisuliselt tunnetada oma liikmelisust, kui nad on piisavalt teadlikud ühistegevuse põhimõtetest, kui nad tunnevad ühistu siseelu ning osalevad selle praktilises tegevuses.

Liikmeks olemise põhimõte on väidetavalt kõige võimsam – aga sageli kõige allahinnatum – kõigist põhimõtetest. Põhiolemuselt tähendab see seda, et ühistu ja tema poolt teenindavate inimeste vahel peaks olema eriline suhe. See suhe peaks määratlema äritegevuse, mida ühistu juhib, mõjutama ühistu äritegevuse viisi, ja kujundama selle plaanid tuleviku suhtes. Liikmete keskse koha tunnustamine peab tähendama, et ühistud pühenduvad oma liikmetele eriti kõrgetasemelise teenuse pakkumisele ja see on ka peamine põhjus nende eksisteerimiseks.

Vabatahtlik ühinemine ühistuga või ühistust väljaastumine pole siiski absoluutsed. Ühistute liikmelisuse küsimused otsustatakse ühistu liikmete poolt. Ühistul on õigus otsustada, millistel tingimustel ja kellega nad soovivad koostööd teha. See on tähtis, sest eeskätt liikmetest endist sõltub ühistu käekäik. Kui näiteks keegi astub ühistu liikmeks või on seal eesmärgiga realiseerida ühistu kaudu soodsatel tingimustel oma mittekvaliteetsed toorained, siis teeb ta ühistule kahju ning on loomulik, et teda ühistu liikmeks ei võeta või arvatakse kahju teinud liige ühistu liikmeskonnast välja.

Ühistu liikmelisust reguleeritakse tavaliselt seaduse ja ühistu põhikirjaga. Seadus kehtestab üldised reeglid, mis peaksid

olema kooskõlas rahvusvaheliselt tunnustatud ühistegevuse põhimõtetega, sealhulgas ka kõne all oleva vabatahtliku ja avatud liikmeskonna põhimõttega. Täpsemad liikmeks saamise ja liikmeksõleku põhitingimused kehtestatakse ühistu põhikirjaga, mis peavad jääma seadusega ettenähtud raamistikku. Kui liige rikub seaduses kehtestatud nõudeid võib üldkoosolek või juhatus otsustada liikme edasise tegevuse ühistus (rakendada põhikirjas ette nähtud sanktsioone, peatada liikmelisuse, arvata liikme ühistu liikmeskonnast välja). Uute liikmete vastuvõtmisest keeldumisel tuleb otsus kirjalikult motiveerida.

Mõned piirangud on ka ühistutest lahkumisel. Kuna osa olulisi raamatupidamise toiminguid tehakse alles aruandeaasta lõpul, siis pole ühistu aastakasumit ja sellest tulenevaid täpsustatud kokkuostu- või teenuste hindu varem võimalik kindlaks määrata. Sellest tulenevalt kehtestatakse ühistust lahkumiseks tähtajalised piirangud, mille järel arvatakse ühistu liige liikmeskonnast välja ja makstakse talle tagasi osamaks(ud).

Mõne ühistu puhul on seaduse alusel liikmeks olemine kohustuslik. See kehtestatakse juhul, kui isik saab ühistu kaudu igal juhul talle kasulikke teenuseid. Näiteks saavad maaparandussüsteemide toimimisest kasu kõik isikud, kelle maatükid asuvad kuivenduskraavide mõju piirkonnas. Analoogne olukord võib esineda veel mõnede ühiskommunikatsioonide kasutamisel (elekter, veevõrk, kanalisatsioon, telefoniliinid jms.) maja-, korteri-, garaaži-, või suvilaühistutes.

Ühistu liikmeskond on põhimõtteliselt avatud. Avatud liikmeskonna põhimõtte tähendab, et ühistud on avatud kõikidele, kes soovivad selle tegevuses osaleda ning asuvad tingimusteta täitma kõiki põhikirjast tulenevaid liikme kohustusi. **Uutel liikmetel on õigus kasutada kõiki ühistu varasid, kapitale ja teenuseid kohe ja täies mahus ning samadel tingimustel teiste liikmetega, vaatamata sellele, et**

võimalused selleks on loonud teised juba varem. Ta ei pea tasuma eelnevatel perioodidel tehtud investeeringute eest. **Ühistu on põhimõtteliselt igikestev – enne meid olid liikmed ja pärast meid tulevad uued liikmed.**

Ühitud on reeglina huvitatud, et nende liikmed oleksid oma piirkonnas tunnustatud kvaliteetse tooraine tootjad või maksuvõimelised teenuste kasutajad. Selliste liikmete arvu püütakse maksimeerida, sest **mida rohkem on ühistul aktiivseid ja majanduslikult võimekaid liikmeid, seda odavamaid ja kvaliteetsemaid teenuseid suudab ühistu osutada ka oma liikmetele.**

Avatud liikmeskonna põhimõttest tulenevalt on ühiste liikmeskond (ja sellest tulenevalt ka osakapitali suurus) **pidevalt muutuvad.** Kui näiteks taluperemees lõpetab tooraine tootmise, arvatakse ta toorainet töötlevast ühistust välja. Tema asemele aga astub teine, tooraine tootmist alles alustanud omanik. Samuti on ka korteriühistute puhul. Kui korter vahetab omanikku, lahkub korteriühistust endine omanik ja asemele tuleb uus omanik. Suurte, üle 1000 liikmega ühiste puhul on muudatused liikmeskonnas igapäevased ja tavalised. Avatud liikmeskonna põhimõttest selgub, et ühistu liikmeskond on pidevalt muutuv ning seepärast pole ühistutel ka alalist ning püsivat liikmeskonda. Kõikides ühistutes peetakse liikmeskonna üle täpset arvestust – **liikmete registrit.**

II. DEMOKRAATLIK JUHTIMINE JA KONTROLL

Ühistulised ühendused on demokraatlikud organisatsioonid, mida juhivad ja mille tegevust kontrollivad liikmed, kes aktiivselt osalevad ühistu arengu- ja otsustusprotsessides. Mehed ja naised, kes on valitud ühistulise ühenduse esindajateks-juhtideks, on aruandekohustulikud neid valinud liikmete ees. Kõigil liikmetel on valdavalt võrdne hääleõigus – üks liige, üks hääl. Kõik ühistulised

ühendused on organiseeritud demokraatlikel alustel ning nad teevad koostööd teiste organisatsioonide ja ühingu- tega samuti demokraatlikel alustel.

Demokraatial on ühistutes eriline tähendus. Ühiskonnas on mitmesugused poliitilised ideoloogiad võidelnud demokraatia võidulepääsu eest juba kaks sajandit. Seejuures vaieldakse ikka veel selle üle, mis on demokraatia sisu ja millega seda mõõta. Omamoodi poliitiliseks probleemiks näib olevat küsimus, kas ühes või teises riigis on demokraatiat palju, vähe või parasjagu. Tundub, et demokraatiat käsitletakse vastavalt konkreetse poliitilise huvigrupi soovile mitmeti; kasutusel on osalusdemokraatia, esindusdemokraatia jne.

Ühistutes tähendab demokraatia eeskätt liikmete õiguste kaalumist; liikmete õiguste ja kohustuste määratlemist ning fikseerimist. Ühistutes reeglina ei vaielda, kas demokraatiat on vähe, palju või parasjagu. Igal liikmel on reeglina üks hääl. Sellest tulenevalt on ühistuid nimetatud ka demokraatia kooliks.

Demokraatia ühistutes tähendab ühistu liikmete võimu. Liikmed ise on ühistutes kõrgema võimu kandjad ja selle teostajad ning oma tehtud otsuste täitmise kontrollijad. Ühistutes ei saa keegi peale liikmete määrata, mida ühistu peab oma liikmete vajaduste ja huvide rahuldamiseks tegema.

Vahemärkus: Sõna **demokraatia** on tulnud kreekakeelsetest sõnadest **demos** = rahvas ja **kratos** = võim. Demokraatia tähendab seega rahva võimu ning seda realiseeritakse demokraatlike valimiste kaudu, kus **igal kodanikul on üks hääl**. Samuti peavad kõik kodanikud olema oma valikutes vabad. Demokraatlikult korraldatud riike (ühiskondi) võib võrrelda ka ühistutega. Demokraatliku riigi **kodanik** on tähenduselt sarnane ühistu **liikmega**. Demokraatlikul riigil ja ühistutel on enamasti ka sarnased põhimõtted, tunnused:

- demokraatlik riik on olemuslikult **rahva omaabi süsteem**,

- demokraatlik juhtimine ja kontroll tagatakse **juhtorganite (Riigikogu, vallad) valimisega ja täitevaparaadi (Valitsus, valla(linna)valitsused) ametisse nimetamisega**,
- kodanikuks-liikmeks olemine on **vabatahtlik**,
- demokraatlikud riigid on **iseseisvad ja sõltumatud** jne.

Põhimõtteliselt on ka poliitilised parteid ja erakonnad ühistulistel alustel toimivad organisatsioonid. Nende eesmärgiks on samuti liikmete huvide esindamine seadusloome kaudu Riigikogus ja riiklikes organisatsioonides.

Samal ajal on praktika näidanud, et lisahääled halvendavad reeglina ühistusisest mikrokliimat ning toovad kasu asemel pigem kahju. Sageli hakkavad ühistutes domineerima rahakad ühistu liikmed, kes püüavad teiste liikmete arvel veelgi suuremat tulu saada. Seepärast on vanades ja hästifunktsioneerivates ühistutes lisahäälte arv rangelt üldkoosolekute otsustega ette kirjutatud, et vältida väikese arvu nn. suurte liikmete kontrolli suure arvu "väikeste" liikmete üle.

Iga ühistu üksikliikme õigus ühistu juhtimisel piirdub reeglina ühe häälega, sõltumata sellest, kui suur on tema osalus ühistus või mil määral ta ühistu teenuseid kasutab. Põhimõte üks inimene, üks hääl väljendab demokraatlikku juhtimist ja kontrolli. Kõik liikmed on valikute tegemisel ja otsuste langetamisel võrdsed, kellelgi ei tohi olla häälemonopoli ainult seepärast, et ta on rikkam kui teine liige või on tal taskus rohkem haridust tõendavaid dokumente. Vahel on suhtelise võrdsuse tagamise sildi all antud teatud lisaarv hääli üksikutele ühistute liikmetele, kellel on ühistu ees suuri teeneid või kes kasutavad suhteliselt suurt osa ühistu poolt osutatavatest teenustest.

Demokraatlik juhtimine ja kontroll tagatakse ühistutes demokraatliku valimissüsteemi kaudu, mis on sätestatud seadusega ja ühistu põhikirjaga. Ühistu juhtimiseks ja kontrollimiseks valitakse üldkoosolekul ühistu juhtorganid (volikogu, nõukogu, juhatus), kellele antakse teatud õigused ja kes annavad omakorda aru üldkoosolekule. Peale juhtorganite

valitakse veel kontrolliorganid (revident, revisjonikomisjon, audiitor, ettevõtteväline revisjon).

Tõeliselt demokraatlikud valimised ja sellega kaasnev ühispõhine valimisvõitlus on reeglina ühistut tugevdavad nähtused ning neid ei maksa üle dramatiseerida. Küll aga tuleb ühistu liikmetel tähelepanelikult jälgida, et valimistel ei rikutaks põhikirja ning ühistusisest valimiskorda, mis peab järgima üldtunnustatud demokraatia reegleid. Enamlevinud rikkumisteks on "häälte ostmine", juhtkonna valimiseelsed kokkulepped ja liikmete mõjutamine, konkurentide šantažeerimine ja ebaaus halvustamine jms.

III. LIIKMETE MAJANDUSLIK OSALUS

Liikmed annavad oma õiglase panuse ühistulise ühenduse kapitali moodustamisse ning teostavad selle üle demokraatlikku kontrolli. Ühistulise ühenduse kapitalist on vähemalt mingi osa liikmete ühine omand. Dividendid, mida liikmed saavad liikmeks oleku tingimuseks olevalt osamaksult, on piiratud või neid ei makstagi.

Liikmed võivad kasutada kasumit järgmiseks otstarbeks:

- ühistulise ühenduse arendamiseks, kui võimalik, siis jagamatu reservkapitali suurendamiseks;
- ühistulise ühenduse liikmete tulu suurendamiseks proportsioonis nende osalusega ühistus;
- muu liikmete poolt heakskiidetud tegevuse toetamiseks.

Kuna ühistud on liikmete teenistuses, siis ka ühistusse paigutatud kapital on ühistu "teener" aga mitte "härä". Ühistu kapitalide vajadus tuleneb eeskätt sellest, kui suures ulatuses mõjutab kapitali olemasolu ühistu liikmetele ühistu poolt osutatavate teenuste kvaliteeti.

Ühistute liikmed saavad mahutada kapitali ühistusse põhimõtteliselt neljal viisil:

- Enamikes ühistutes on liikmete poolt kehtestatud ühekordne **osamaks**, mis on ühistu liikme jaoks kohustuslik makse ning ühtlasi ka liikmelisuse tingimuseks. Osamaksude summa moodustab ühistu osakapitali. See on liikmetepoolne investeering ühistusse. Liikme lahkumisel ühistust osamaks reeglina tagastatakse.
- Kui ühistutel läheb hästi, loovad nad reeglina reserve, mis eraldatakse organisatsiooni tegevusega teenitud sissetulekutest. Tavaliselt kõik või märkimisväärselt suur osa nendest sissetulekutest on **kollektiivne omand** (reservkapital), mis esindab liikmete ühist saavutust oma ühistu toetamisel. Reservkapitali liikmete vahel ei jaotata. Ühistu lõpetamisel jaotatakse see pigem teiste kogukonna ühistuliste ettevõtete vahel.
- Kui ühistutel on suurem vajadus kapitali järele kui nad majandustegevusest suudavad säästa, siis paljud ühistud loodavad, et liikmed loobuvad oma kasumiosast ühistu kasuks pikemaks ajaks. Niiviisi investeeritud kapital makstakse ühistu headel majandusaastatel ühistu liikmetele tagasi (intresse reeglina ei maksta).
- Ühistud võivad kapitali puudusel pöörduda oma liikmete poole ettepanekuga teha täiendavaid investeeringuid. Sellisel juhul on kohane maksta liikmetele ka keskmise määraga intresse.

Ühistuliste ühenduste eripäraks on asjaolu, et **ühistulisi ühendusi finantseerivad reeglina ainult liikmed**. Sellest

tulenevalt on ka kasumi jaotamisel esikohal jagamatu reservkapitali suurendamise vajadus. Ühistutes toimib **ausa ja õiglase tulude jaotamise põhimõte**. See põhimõte tugineb õigluse üldideele ja välistab ühe liikme eelised teise ees. Kui majandustulemuste jaotamine on ebaõiglane, kutsub see esile liikmete meelepaha ja nende eemaldumise või koguni lahkumise ühistust. See teeb kahju mitte ainult konkreetsele ühistule, vaid viib alla ühistegevuse maine tervikuna. Eelnevast tulenevalt ei jaotata ühistutes tulusid liikmete poolt ühistusse paigutatud kapitali summa alusel, vaid sõltuvalt sellest, millises mahus liige ühistu teenuseid kasutas. Ühistutes jaotatakse tulusid põhiliselt kolmel viisil:

1. Ühistu toimimine tegevuskulude katmise põhimõttel tagab liikmetele maksimaalse tooraine kokkuostuhinna või minimaalsed teenustööde hinnad. Ühistulistel ettevõtetel ei ole esmatähtis kasumi maksimeerimine. See ei tähenda, et ühistud müüvad kaupu turuhinnast odavamalt. Turul taotlevad ühistud nagu mistahes teisedki ettevõtted maksimaalset hinda. Reeglina jaotatakse ühistutes prognoositav, eeldatav kasum juba enne selle tekkimist tooraine kokkuostu hinna lisandina liikmete vahel. Mõnes mõttes on ühistud nn. *non-profit* ehk kasumit mittetaotlevad ettevõtted, mis suudavad edukalt toimida ka 0-kasumi tingimustes. Kui aruandeaasta lõpus selgub, et vaatamata hinnalisanidile on ühistu teeninud veel kasumit, arvatakse see eespool kirjeldatud viisil kas jagamatu reservkapitali hulka, jaotatakse proportsionaalselt liikmete vahel või kasutatakse muuks ühistut arendavaks tegevuseks (reklaam, sponsorlus, toetus kodukoha arengule, mitmesugused fondid jms.).
2. Iga liige saab ühistegevuse kaudu tasu või teenuseid proportsionaalselt oma panusele. Ühistu liikmed on kõik võrdsed ega saa kasu teiste arvel. Suurem osalemine ühistu tegevuses annab proportsionaalselt suurema tulu, kuid ei anna lisaraha ega muid hüvesid. Ühistu teenindab kõiki liikmeid võrdsetel alustel ja jaotab kasumi liikmete

vahel võrdeliselt sellega, kuidas nad ühistu teenuseid kasutasid. Ühe liikme eelistamine teise ees on ühistute puhul lubamatu ja toob kaasa ühistusisesed lahkkelid.

3. Ühistute puhul on osamaksude alusel jaotatav kasumiosa reeglina piiratud. Piiratud kasum osamaksudele suunab peamise osa ettevõtte kasumist kas jagamatu reservkapitali hulka või proportsionaalseks jaotamiseks liikmete vahel vastavalt nende osalusele. Osamaksude alusel jaotatav kasumiosa on reeglina piiratud ja moodustab maksimaalselt 6-8% osamaksu summast aastas. Enamasti on osamaksude alusel makstav kasumiosa seadustatud või kehtestatud ühistu põhikirjaga. Rahvusvahelise Ühis-tegevusliidu (ICA) poolt heaks kiidetud rahvusvahelised ühistegevuse põhimõtted XXI sajandiks ei sea enam piiranguid osamaksude alusel jagatavale kasumiosale. Samal ajal on just osamaksude alusel jaotatav kasumiosa põhjustanud paljudes ühistutes teravaid erimeelsusi ja ühistuliste ideede devalveerumist. Kirjandusest võib leida osamaksude alusel jaotatava kasumi kohta üsnagi radikaalseid vastuabinõusid. Näiteks Inglismaal vastu võetud seaduses ei tunnistata sellist ühistut, mille sihiks on saada kasumit protsentide, dividendide või hüvitiste väljamaksmiseks raha eest, mis on paigutatud hoiule või antud laenuks, üldsegi ühistuks selle klassikalises tähenduses. Tundub, et see oleks ka õige, sest osamaksude alusel kasumit jaotavad ühistud lähenevad tõesti oma põhimõtelt juba rohkem kapitali-ühingutele (aktsiaseltsidele) ning ettevõtlusvorme tuleks nimetada ikkagi nende õigete nimedega, mis vastab sisule.

Metoodiline märkus: Siinkohal võiks tuua näite Ühistu "Tartu Viljasalv" 2000.a. praktikast, kus põhivarade müügist saadud raha võeti ühistus arvele kasumina, mis jaotati osamaksude alusel välja 100 - 270 % ulatuses osamaksude summast. 1999.a. kasum saadi oma põhivara, Elva Jõusöödatehase, ehk jagamatu reservkapitali müügist Rootsi Talunike ühistule ja

2000.a. kasum Tartu veskite ja elevaatorite müügist sakslastele. Peapõhjuseks ühistu liikmete vähene asjatundlikkus ja palgalise juhtgrupi omakasupüüd.

Ühistulise ettevõtte majanduslikku tulemit ei mõõdeta alati rahasummaga. Sageli on väga tähtsal kohal ka ühistu suutlikkus rahuldada maksimaalselt oma liikmete muid, mitte-rahalisi vajadusi. Ühistu liikmete jaoks, kes toodavad kiiresti riknevat toorainet (näit. piim, liha, aiasaadused) on ülioluline pideva ja stabiilse turu olemasolu. Sellega kaasneb kindlustunne tootjale. Toorainet töötlevate ja sööta tarnivate ühistute tegevuse hindamisel ongi seepärast sageli esikohal kokkuostu stabiilsus ja tarnete õigeaegsus. Ka stabiilsuse ja turu pideva olemasolu eest tuleb ühistu liikmetel maksta. Enamasti tähendab see mõnevõrra madalamaid tootjahindu ja kallimaid sisendite hindu. Sageli osutavad ühistud liikmetele veel muidki teenuseid, millede efektiivsus ei ole rahaliselt väljendatav – nõuanne, liikmete oskuste ja teadmiste omandamine, haridus, ühistut propageerivad üritused, liikmete harrastused jms.

Kui aruandeaasta lõpus selgub, et ühistu on tegutsenud kahjumiga, tuleb kahjum katta liikmete poolt. Otsused võetakse vastu üldkoosolekul. Kahjumit on ühistutel võimalik katta mitmel viisil: katta kahjum jagamatu reservkapitali arvelt, võtta lühiajalist krediiti ja vähendada eeloleva perioodi kokkuostuhindu, koguda raha ühekordsete maksudena liikmetelt või kehtestada täiendavad osamaksud.

Klassikalises ühistegevuse doktriinis loetakse ühistusse aastate jooksul kogutud **jagamatu reservkapitali**, millele ei või pretendeerida ükski ühistu liige, selliseks ühistegevuse põhimõtteks, mis lähtub avatud liikmeskonna põhimõttest. Ühistu eesmärgiks on omada ja koguda ühistule kapitali, et seda kasutada kõigi olemasolevate ja tulevaste liikmete hüvena ning tagada ühistule majanduslik stabiilsus. Jagamatu reservkapital tagab ühistu tegevuse jätkumise ka kriisiaegadel, mis on põhjustatud ühistuvälistest teguritest (rahvusvaheline

majanduse madalseis, ebasoodus turu konjunktuur, loodusõnnetused, tulekahjud). Jagamatut reservkapitali suurendatakse nendel aastatel, kui ühistu on saanud piisavalt kasumit. Ühistusisese majandusliku ja psühholoogilise kliima seisukohalt on tähtis, et ühistul oleks võimalikult suur jagamatu reservkapital ning selle suhe osakapitali suhtes võimalikult suur (üle 90%). Jagamatu reservkapital ei kuulu reeglina liikmete vahel jaotamisele kui liikmed ühistust lahkuvad või ühistu lõpetab tegevuse. See mõte põhineb kaalutlusel, et ühiste jõupingutustega aastakümnete jooksul kogutud oleks ühistu likvideerimise korral ebaõiglane jaotada ainult nende vahel, kes on ühistu liikmed selle lõpetamise ajal. Teisest küljest välistab see ühistu liikmete isikliku huvi ühistule raha saamise otstarbel lõpp teha.

Metoodiline märkus: Siinkohal võiks lektor näidetena meenutada Rakvere Tarbijate Ühistu, Pärnu Majandusühistu ja Valgamaa Lihaühistu varade ümberkantimist ühistute juhtkonna omandis olevatele aktsiaseltsidele ja osaühingutele.

Rahvusvahelise Ühistegevusliidu (ICA) komisjoni soovitusel kohaselt peaks ühistu tegevuse lõpetamisel kogu ühistu vara, sealhulgas jagamatut reservkapitali pärast võlgade tasumist ja muude kohustuslike väljamaksete tegemist kasutama vaid mõnel muul ühistegevuslikul või ühiskondlikul otstarbel.

Ühistu liikmed peavad tagama ühistule hea konkurentsivõime. Kuna ühistud konkureerivad turul teiste ettevõtetega, on loomulik, et ühistutes tuleb rakendada ajakohaseid tehnoloogiaid, majandamis- ja juhtimisvõtteid, töötada välja oma ühistu majanduse arendamise strateegia, teha tulusaid investeeringuid jne. Kindlasti tuleb palgata tööle parim direktor ning oma ala parimad spetsialistid ja töölised, kelle palkadeks

kulub märkimisväärne osa ühistu tuludest. Samal ajal on need kulutused vältimatud, kui ühistu liikmed soovivad, et nende ettevõtte oleks edukas.

Parimate tulemuste saamiseks **üheliigilised ühistud reeglina omavahel ei konkureeri, vaid teevad keskühistute tasandil koostööd.**

IV. ISESEISVUS JA SÖLTUMATUS

Ühistulised ühendused on iseseisvad isemajandavad omaabi organisatsioonid, mida juhivad ja kontrollivad nende liikmed. Kui nad astuvad lepingusuhetesse teiste organisatsioonidega, k.a. valitsusasutustega, või saavad oma tegevuse toetamiseks kapitali ühistuvälistest allikatest, toimub see tingimusel, et oleks tagatud demokraatlik liikmekontroll, säiliks ühistu iseseisvus ning sõltumatus.

Ühistud üle kogu maailma on suuresti mõjutatud suhetest riigiga. Riigid määravad juriidilise raamistiku, milles ühistud funktsioneerivad. Oma maksu-, majandus- ja sotsiaalpoliitikatega saavad valitsused olla ühistutele kas abiks, erapooletud või hoopiski kahjulikud. Sel põhjusel peavad ühistud olema eriti ärksad ja tähelepanelikud, arendades avatud ja selgeid suhteid valitsustega.

Teise punkti all käsitletud **demokraatliku juhtimise ja kontrolli põhimõte** eeldab ühistegevuses **autonoomiat**. Enamasti on riigid taganud selle seadusega. Samas on selge, et iseseisvus nagu vabaduski ei eksisteeri ilma piiranguteta ning me saame rääkida ainult **suhtelisest** iseseisvusest ja sõltumatusest. Nii tuleb ka ühistutel tegutseda olemasolevates sotsiaalsete, majanduslike, poliitiliste ja juriidiliste piirangute tingimustes. Seega tähendab ühistegevuse **iseseisvus ja sõltumatus** liikmete õigust asutada ja juhtida oma ühistut **riigi poolt ette antud ja vabas turumajanduses välja kujunenud**

sotsiaal-majanduslikes tingimustes kooskõlas kehtivate seaduste ning **riikliku ühistegevuspoliitikaga**.

Ühistud on oma tegevuses valitsusasutustest, erakondadest, teistest ettevõtetest, usulistest organisatsioonidest, sotsiaalsetest tingimustest üldiselt sõltumatud. Samal ajal teevad ühistud oma liikmete huvides aktiivset koostööd teiste ühistute ja organisatsioonidega kohalikul, riiklikul ja ka rahvusvahelisel tasandil. Tulenevalt globaliseerumisest on ühistud üle kogu maailma alustanud üha rohkem ühisprojekte kapitaliühingute ja teiste erafirmadega. Ilmselt see protsess 21. sajandil süveneb veelgi. Seejuures on oluline rõhutada, et ühistud säilitaksid koostöös kapitaliühingutega oma vabaduse ja sõltumatuse. Nad peavad ka koostööprojektidega liitudes suutma kontrollida oma tegevust liikmete ees püstitatud eesmärkidest tulenevalt. Mitmed ühistegevuse uurijad on täheldanud, et **ühistud ei ole poliitilistest erakondadest ja parteidest, seega ka riiklikest institutsioonidest siiski täielikult sõltumatud**. On leitud, et ühistud peaksid valimiste ajal toetama eeskätt neid poliitilisi erakondi ja liite, mis soosivad ühistegevuse arengut ja kavandavad reaalseid riiklike abinõusid ühistegevuse toetamiseks. Vastasel korral hakkavat parlamentides ja valitsustes domineerima ühistegevuse arengut pidurdavad meeleolud, mis tegutsevad eeskätt eraettevõtjate ja kapitaliühingute huve silmas pidades.

Ühistu võib oma iseseisvust ja sõltumatust piirata täiesti teadlikult ja vabatahtlikult. Kui näiteks Riigikogu või Valitsus annab ühistule rahalist toetust või muud materiaalselt abi või teatud eeliseid rahvusvahelistel turgudel tegutsemiseks, võidakse koos abiga esitada ühistule ka siduvaid lisatingimusi, mis ühistu iseseisvust piiravad. Lisatingimused on enamasti seotud ühistu poolt erakondadele antavate materiaalsete ja moraalsete toetustega valimiste ajal. Kui need lisatingimused ei ole ühistu liikmetele vastuvõetavad, siis võib ühistu pakutud abist ka loobuda. Sellisel juhul saavad valitsused ja erakonnad ühistu tegevust vähem mõjutada. Kui aga ühistu liikmed

otsustavad pakutud abi ja eeliseid kasutada, tuleb täita ka nõutud lisatingimused. Vastasel korral võivad poliitilised jõud ühistegevuse arengut sihilikult pidurdama hakata. Siinkohal tuleb ühistutel jälgida, et täidetakse täpselt korruptsiooni-vastaseid seadusi ja ettekirjutusi.

Igasugune riiklik abi ühistutele tugevdab sotsiaalset kontrolli nii valitsusasutuste kui ka ühistute tegevuse üle. Juhul, kui ühistegevuse eelisarendamine on ühe või teise erakonna või isegi valitsuskoalitsiooni poliitiline eesmärk (ühistegevus on teatavasti tõhusaks vahendiks rahavoogude suunamisel esmatootjale, laiemas mõttes rahvale), siis tuleb see rahvale ka teatavaks teha. Sellega antakse valitsuse poolt ühene ja selge vastus ühistu konkurentidele – kasumiahnetele erakapitalil baseeruvatele kapitaliühingutele. Viimased nõuavad valitsuselt võrdse kohtlemise sildi all tegelikult omale eeliseid tootjate ahistamiseks ja nendele kokkuostuhindade ja kvaliteeditingimuste dikteerimiseks.

Ühistu asutamise üks eesmärk on hädas oleva inimese vajadus omaabi järele. See on ka peamine põhjus, mis sunnib inimesi võtma endale ühistöö kohustused ja kinni pidama ühistöö reeglitest. Ühistöö eeldab üksteise arvestamist ja seejärel peab iga **omaabi** taotleja arvestama teist, olema temaga **solidaarne**. Sageli on see osutunud raskemaks, kui üldiselt arvatakse. Enamasti ollakse ühistööd nõus tegema ainult seni, kuni sellest teiste arvel isiklikku kasu saab. Kui aga oma majandushuvide rahuldamiseks tuleb hakata tegema kulutusi, siis sageli loobutakse ühistööst ning püütakse oma jõududega hakkama saada. Niipea kui üks liige hakkab ühistus tegutsema ainult isiklikes huvides, et just tema ühistööst kiiremini ja rohkem kasu saaks, on kogu ühistöö määratud nurjumisele.

Metoodiline märkus: Siinkohal tuleks meenutada paljude taluseltside ja masinaühistute asutamise ja likvideerimise praktikat. Seni, kuni välisabina saadi põllumajandustehnikat,

mida tuli Eestimaa Talupidajate Keskliidu nõudel ühistööna ja demokraatlikult jaotada, koondusid talupidajad kohalikesse taluseltsidesse ja asutasid masinate ühiskasutamiseks masinaühistuid. Välisabi lõppemise ja ühiskasutuses olnud masinate amortiseerumise järel lõpetasid aga paljud taluseltsid ja masinaühistud oma tegevuse. Samal ajal on masinaühistuid peetud perspektiivikamateks ühistulisteks ettevõtmisteks maal.

Kokkuvõttes on ühistuliste ühenduste iseseisvus ja sõltumatus üsnagi delikaatne teema ning nõuab ühistu liikmetelt head poliitilist vaistu ja olukorra tunnetust.

V. HARIDUS, KOOLITUS, TEAVE

Ühistulised ühendused korraldavad koolitust oma liikmetele, valitud esindajatele, juhtivtöötajatele ning personalile, et need saaksid ühistuliste ühenduste arengule tõhusalt kaasa aidata. Nad teavitavad avalikkust (eriti noori ja ühiskondliku arvamuse kujundajaid) ühistegevuse olemusest, põhimõtetest ja eelistest.

Ühistegevusalane haridus tähendab ühistute liikmete jaoks rohkem kui lihtsalt informatsiooni jagamist; see tähendab liikmete, valitud esindajate, tegevdirektsiooni ja töötajate teavitamist, et nad mõistaksid täielikult ühistegevuse ideoloogiat ja tegevuse aluseid. Koolitus tähendab, et kõigil, kes on seotud ühistutega, on oskused, mida nad vajavad oma kohustuste efektiivseks täitmiseks. Haridus ja koolitus on olulised ka seetõttu, et nad pakuvad suurepäraseid võimalusi,

mille läbi ühistute liidrid saavad ülevaate liikmete meeleoludest, vajadustest ja arvamustest. Ühistu, mis julgustab efektiivset kahe-suunalist infovahetust oma liikmete ja juhtide vahel, ebaõnnestub harva.

Ühistutel on eriline vastutus informeerida noori ja arvamusi-liidreid (näiteks poliitikuid, avalikke teenistujaid, meedia esindajaid ja haridustegelasi) ühistute eelistest ning ühiskonnakesksest olemusest. Sageli on ühistud ühistegevusalast koolitust võtnud liiga kergekäeliselt. Kui ühistud soovivad täita rolli, milleks nad on tulevikus võimelised, siis tuleb seda kohustust ka täita. Inimesed ei hinda ega toeta seda, millest nad aru ei saa ning mille kasulikkus on nendele mõistetamatu.

Ühistulisi ettevõtmisi on saatnud ka ebaõnnestumised. Ebaõnnestumiste põhjusi on uuritud ning on leitud, et sageli on selle põhjuseks ühistu liikmete pinnapealsed teadmised ühistegevuse põhimõtetest, liikmete kohustustest ja vastutusest. Nii mitmedki ühistu liikmed on lootnud ühistegevuse kaudu kiiresti rikastuda ja kui see unelm pole täitunud, ollakse ühistegevuses pettunud. Küllalt suuri probleeme on tekkinud ka ühistu liikmete ja palgaliste teenistujate, eriti direktorite ja ühistu liikmetest juhatuse (nõukogu) vahel.

Metoodiline märkus: Ühistusiseseid konflikte, nende tekkepõhjusi ja probleemide lahendamise teid käsitletakse detailsemalt vihikus V.

Rahvusvaheline Ühistegevusliit (ICA) on soovitanud ühistutel korraldada oma liikmetele ja teenistujatele koolitust ning näha selleks ette spetsiaalsed rahalised vahendid ühistute eelarvetes. Siinkohal tuleb rõhutada, et ühistegevusalast koolitust ei vaja ainult liikmed, vaid eeskätt teenistujad, kes ühistutes töötavad. Sageli annavad liikmete ja teenistujate ühisõppused kõige paremaid tulemusi.

Ühistegevuse põhimõtete hea tundmine on eriti tähtis mõistmaks ühistegevuse olemust ja selle inimesekeskust. Eestis korraldatud uurimused on näidanud, et ühistegevuse arengu peamiseks takistuseks on eeskätt ühistegevusalaste teadmiste vähesus. Huvitav on märkida, et ühistegevuse vajalikkusest saavad paremini ja kompleksivabamalt aru eeskätt noored, kes ei ole olnud kolhoosikorra ideoloogia kammitsas. Samal ajal on Eestis hulganisti ühistuid, mille liikmetel ja eriti juhtidel puuduvad elementaarsed teadmised ühistegevuse olemusest ja põhimõtetest. Selle tulemusena esineb ühistutes ka ebaõnnestumisi. Õnneks hakkab ühiskonnas laialt levinud ühistute samastamine kolhoosidega tasapisi ühistegevusalase teabe levimise tulemusena vähenema.

Metoodiline märkus: Siinkohal tuleks käsitleda Keskiima-ühistu "Tartu Piim" juhtumit. Keskühistu juhid olid küll ühistegevuse olemusest ja eesmärkidest teadlikud ning tegutsesid oma liikmete huvides. Kahjuks kirjutasid meiereid erastanud ühistegelased alla Erastamisagentuuri poolt ette antud lepingule, mille kohaselt võttis keskühistu oma kanda ka riigiettevõtte seni teadmata kohustused. Hiljem selgus, et lepingu sõlmimise ajal mitteteada olevad kohustused olid keskühistule küllaltki koormavad ja sisuliselt ebaõiglased. Vaatamata pöördumistele Riigikogu ja Valitsuse ning hiljem ka kohtu poole keskühistut diskrimineerivat lepingut ei tühistatud. Lisaks töötasid keskühistule aktiivselt vastu ka AS "Põlva Piim" ja hiljem AS Ühinenud Meiereid, kes nägid keskühistus tugevat konkurenti. Osava vastukampaania tulemusena oskasid aktsiaseltsid luua piirkonnas piimatootjate hulgas keskühistu vastased meeleolud. Suurtootjad ja paljud talupidajad loobusid nendele kuuluva Tartu meierei teenustest ning viisid piima konkurentidele. Selle tulemusena vähenes järsult keskiima-ühistu käive ning satuti majandusraskustesse. Mujal maailmas on selline teguviis ühistegevuses lubamatu. Aktsiaseltside kihutus- ja lobbytöö tulemusena sekkus keskühistu tegevusse

ka Maksuamet, mis tunnistas ühepoolset kehtetuks varem kokku lepitud võlgade ajatamise graafiku. Kokkuvõttes viis selline organiseeritud vastutegevus keskühistu pankrotini. Ilmselt oleks suudetud halvimat vältida, kui ühistu liikmed oleksid jäänud üksmeelele ning tegutsenud ühise rindena. Kahjuks oli oma osa ka riigiametnikel, kes soosisid aktsiaseltse ning tegid keskühistule majanduslikke ja psühholoogilisi takistusi. Eelnev juhtum näitab veel kord, kui tähtis on ühistegevusalase teabe levitamine ühiskonnas, sealhulgas ka riigiametnike seas.

Riigikogu ja valitsus saaksid ühistegevuse arengut tõhusalt toetada eeskätt ühistegevusalase hariduse, koolituse ja teabe levitamise toetamise kaudu. Ühistegevusalasele teabele ja haridusele suunatud riiklik rahaline toetus on korruptsioonivaba ega kutsu ühiskonnas esile pingeid erinevate ettevõtlusvormide vahel. Seejuures võiks kasutada ka administratiivseid meetodeid. Ühistuseaduses tuleks sätestada ühistute ja liitude jaoks oma liikmete ühistegevusalase koolituse korraldamise kohustus.

VI. KOOSTÖÖ TEISTE ÜHISTULISTE ÜHENDUSTEGA

Ühistulised ühendused teenindavad oma liikmeid kõige efektiivsemalt ja arendavad ühistegelikku liikumist, tehes omavahel koostööd kohalikul, rahvuslikul, regionaalsel ja rahvusvahelisel tasandil.

Erinevad ühistud saavad maksimeerida oma mõju läbi omavahelise praktilise ja täpselt korraldatud koostöö, seda nii kohalikul, üleriigilisel aga ka rahvusvahelisel tasandil. Et jääda rahvusvahelisel tasandil konkurentsivõimeliseks, tuleb ka ühistutel asutada mitmemaiseid ühissettevõtteid ehk globali-

seeruda. Nad peavad kaaluma palju tihedamini kui lähiminekus, rahvusvaheliste ühisettevõtete võimalusi. Kui rahvusriigid (eriti väikeriigid) kaotavad oma võime kontrollida rahvusvahelist majandust, on ühistutel harukordne võimalus kaitsta ja laiendada rahvusvahelisel tasandil tavaliste inimeste otseseid huve. Ühistud peavad mõistma oma uut rolli ühiskonnas. Seetõttu on oluline uut liiki rahvusvaheliste ühistute tugiorganisatsioonide asutamine ning nende aktiivne koostöö erinevat liiki ühistutega ja paljude riikide ühistuliste keskorganisatsioonidega

See ühistegevuse põhimõte on muutunud aktuaalseks viimasel ajal. Probleem on kapitaliühingute järjest enam kasvavas surves ja rahvusvahelise kapitali imbumises rahvusriikide majandustesse. Eriti tuntav on see endistes postsotsialistlikes riikides, kus põhiosa majanduses on hõivanud kapitaliühingud. Ilmselt nägi Rahvusvaheline Ühistegevusliit juba 1995.a., kui kiideti heaks ühistegevuse põhimõtted XXI sajandiks, ühistute väheses koostöös suurt ohtu ühistegevuse arengule. Järjest enam globaliseeruva rahvusvahelise kapitalismi tingimustes on ühistegevuse säilitamiseks ja arendamiseks pakutud välja ühistute omavahelise koostöö arendamise idee kõikidel tasanditel. Probleem on selles, et suurte majanduskontsernide tingimustes ei ole täiuslikku konkurentsi sisuliselt enam olemas. Kui ühistud soovivad kasvavas konkurentsis kaasa rääkida, tuleb ka nendel ühineda ning rahvusvahelisel tasandil koostööd teha.

Vahemärkus: Täiusliku ehk ideaalse konkurentsi all mõeldakse konkurentsi, kus keegi ei saa turul hindu mõjutada. Täiusliku konkurentsi kohtab turgudel harva. Erandiks on organiseerimatud (ühistutesse ühinemata) talunikud, kellel ei ole võimalik mõjutada toiduainete tarbijahindu ega ka kokkuostuhindu. Euroopa Liidus reguleeritakse kokkuostuhinnad riiklike meetmetega. Põllumajandussaaduste kaubandusest on saanud võimsate majanduskontsernide ja riikidevaheline ma-

janduslik võistlus, mida reguleeritakse riikidevaheliste kaubanduslepingutega. Alati ei õnnestu ka siis kõiki pooli rahuldavaid tulemusi saavutada ning tekivad tõsised konfliktid, nn. "kaubandussõjad", majandusembargod, kehtestatakse täiendavad tollitõkked, sisseveokvoodid jms. Selline olukord maailmaturgudel on aktiveerinud viimastel aastatel ka ühistuliste ühenduste tegevust. Tavaliselt konkureerivad erinevate riikide ühistulised turustusevõtted maailmaturgudel nii omavahel kui ka teiste eraettevõtetega võrdsetel alustel. Kuna iga riik kaitseb oma siseturgu oma tarbija ja põllumajandustootja jaoks eri meetoditega, siis on erinevate riikide tootjatele kuuluvate ühistuliste ühenduste koostöö olnud küllaltki juhuslik.

Uue ühistegevuse põhimõtte sissetoomisega ilmselt sooviski Rahvusvaheline Ühistegevusliit (ICA) juhtida erinevate riikide poliitikute ja rahvuslike ühistuliste ühenduste tähelepanu uuele olukorrale maailmaturul ning ärgitada rahvuslike ühistulisi ühendusi tegema suuremat ja konstruktiivsemat koostööd. Kapitaliühingute kõrval püüavadki erinevate riikide rahvuslikud ühistulised ühendused hõivata soodsaid turge teistes riikides.

Metoodiline märkus: Siinkohal võiks tuua seni suhteliselt erandliku näitena 2000.a aprillis tööd alustanud Rootsi ja Taani piimatootjate ühistulise ühiskontserni Arla-Foods tegevuse (lühemik 15 Arla-Foodsi tabeliga), millel on ca 18 000 piimatootjast omanikku ja müügiesindusi 22 riigis. Näidetena võiks ära märkida veel, et Eestisse on jõudnud oma kapitali investeerida näiteks Soome lihatootjad, kelle omandis on Rakvere Lihatoöstus, Samuti Rootsi teraviljatootjad, kelle omandis on mitmed ettevõtted Haapsalus ja Elvas (jõusöödatööstus), Soome ühistuline kontsern "Valio", kelle omandis on AS Tapilale kuuluv Laeva Meierei, Soome

Metsaliidu (ühendab 120 000 Soome metsaomanikku) omandis on viis metsa kokkuostvat ja vahendavat ettevõtet. Kuni Eesti tootjad ei ole suutnud üleriigilisi ühistulisi organisatsioone asutada ning liituda välisriikide ühistuliste kontsernidega, kujutavad eespool nimetatud välismaised kontsernid Eesti tootjatele tõsist ohtu. Kui satutakse nende mõju alla, ei saa Eesti tootjad osa tuludest, mis tekivad nende poolt toodetud toorainest valmistatud kauba turustamisest.

Kokkuvõttes tuleb märkida, et ühistuliste keskühistute ja kontsernide tegevus vajab tuntuvalt aktiveerimist. Ka Eesti ühistud peaksid tegema palju tõhusamat koostööd teiste riikide ühistuliste keskorganisatsioonidega. Initsiatiivi peaksid siinjuures üles näitama eeskätt Eestimaa Talupidajate Keskliit, Eestimaa Põllumajandustootjate Keskliit, Eesti Ühistegelise Liit ja Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda. Ka Riigikogul ja Valitsusel võiks olla tuntuvalt suurem roll rahvusvahelise ühistegevuse arendamisel (riikidevahelised kokkulepped, siseturu regulatsioon, kokkuostuhindade reguleerimine, riiklikud toetused ühistuliste organisatsioonide konkurentsivõime tõstmiseks välisturgudel jne.).

VII. HOOLITSUS KODUKOHA ARENGU EEST

Ühistulised ühendused töötavad oma kodukoha püsiva arengu nimel liikmete poolt heaks kiidetud juhtnõõride järgi. Moodustades kontserne, tegutsevad nad oma liikmeskonda teenindades ka ühiskonna heaks.

Viimane rahvusvaheliselt tunnustatud ühistegevuse põhimõte on samuti sisuliselt uus põhimõte. Selle põhimõtte järgimisega soovitakse tähtsustada ja suurendada ühistuliste ühenduste osa ühiskonnas. Eriti oluline on see kohalikul, valdade ja maakondade tasandil. Suurematel ühistulistel ühendustel on oma piirkonna jaoks väga suur majanduslik ja sotsiaalne mõju. Tänu ühistutele, mille liikmeteks ehk klient-omanikeks on kohalikud elanikud, jääb suur osa ühistegevuse kaudu teenitavast rahast kohalike elanike kätte. See läheb kohaliku elu edendamiseks. Kohalike ühistute puhul paraneb piirkonna tööhõive. Ühistutes saavad tööd ka need inimesed, kes ei ole ühistute liikmed. Ka suur osa maksudest laekub ühistu ja ühistu töötajate kaudu kohalike omavalitsuste arvetele, mis aitab omakorda kaasa piirkonna arengule.

Ühistegevuse põhimõtetel on väga oluline tähendus ka riigi jaoks. Eriti oluline on see väikeste rahvusriikide puhul. Hästi korraldatud ühistegevuse ja majanduslikult efektiivselt funktsioneerivate ühistute kaudu saab rahvas osaleda majanduses kaasomanikena ning ohjeldada väliskapitali osa tulude eksportijana. Ühistegevuse kaudu teenitavad tulud tasakaalustavad riigi väliskaubandusbilanssi ja suurendavad riigieelarve tulusid. Ühistegevuse vahendusel jääb põllumajanduskaupade müügist saadud tulu suures osas põllumajandustootjatele, mis vähendab vajadust toetada maatootjaid riigieelarvest. Ühistegevus loob täiendava kindlustunde tootjatele, selle kaudu luuakse uusi töökohti ning paraneb ka rahva sotsiaalne turvalisus. Poliitilises mõttes kindlustab ühistegevus riigi julgeolekut ning tekitab rahvale täiendava motivatsiooni, kui on vaja oma riiki ja rahvast kaitsta. Rahvusvahelised ühistegevuse põhimõtted peaksid olema aluseks kõikide riikide seadusandjatele – vastasel korral ei ole ühistu liikmed piisavalt hästi kaitstud kasumiahnete kapitaliühingute eest.

KOKKUVÕTTEKS

Hästi korraldatud ühistegevuse puhul on igal ühiskonna üksikliikmel võimalik ühistegevuse vahendusel oma majanduslikku olukorda parandada ning aktiivselt osaleda ka sotsiaaelus ja poliitikas. Ühinedes ühistutesse, saavad nii tootjad kui ka teenuste vajajad tihedas majanduslikus konkurentsivastu pidada.

Ühistegevuse suurim vaenlane asub tavaliselt ühistu “sees” ja tema tegevusmotiiviks on kasu saamine teise arvelt. Need on inimesed, kes püüavad ühistut oma isikliku heaolu huvides ära kasutada. Ükskõik millises ühistus peab kasu saamine teiste arvelt olema välistatud. Vastasel korral on ühistu määratud hukule – eriti siis, kui kasumiahneks osutub ühistu juhtkond. **Ühistegevuse rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtted kaitsevad ühistut ka “väljastpoolt” tulevate rünnete ning monopoliseerunud ja globaliseerunud finantskapitali anastava tegevuse eest.** Sellest tulenevalt on rahvusvaheliselt tunnustatud ühistegevuse põhimõtete hea tundmine nii liikmete kui ka töötajate poolt ning nendest juhendumine ühistegevuse arengus ja järjepidevuses määrava tähtsusega.

Ühistegevuses peitub jõud, mis aitab rahval ühiselt vastu seista kasumiahnele raha võimule, mis võib oma äärmuslikes väljendusvormides mõjuda kahjulikult rahvusriikide iseseisvusele, majandusele ja kultuurile tervikuna. Selle nimel tasub ühistegevust arendada. Ka riik ei saa selles protsessis piirduda kõrvaltvaataja, statisti rolliga. Tema kohus on toetada rahvast omariikluse taastamise protsessis.

Eespool esitatud ühistegevuse põhimõtteid peavad sisuliselt tundma kõik inimesed. Eriti oluline on, et neid oskaksid lahti mõtestada kõik ühistuliste ühenduste liikmed. Ainult sellisel juhul on võimalik ennast ühistegevuse kaudu aidata ja saada ka

soovitud tulemusi. Seepärast ongi vaja õppida ühistegevust (lühemik 16, H.Hiibuse joonis kõieveost).

MIS ON “ARLA FOODS”?

Ühinenud firmade majandusnäitajad (1998)

Näitaja	ARLA (Rootsi)	MD Foods (Taani)	KOKKU
1. Käive (miljard. USD)	1,607	3,603	5,210
2. Piimatoodang (mln. tonni)	2,144	4,098	6,242
3. Talunikke-omanikke	8432	9540	17972
4. Palgalisi töötajaid (in.)	5612	13702	19314
5. Hõive maa piimaturust (%)	65	üle 90	--
6. Müügiesindused kokku:			22 riigis
7. Piimatööstusi kokku:			11 riigis

ARLA FOODSi prognoositav aasta toodang on 7,1 mln. tonni, käive 5,3 miljardit USD, turg 6% EL, börsiväärtus – 20 miljar.USD.

III-15